

Dr Alicja Cecylia Curanović

Instytut Stosunków Międzynarodowych

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa

AUTOREFERAT

1. INFORMACJE O KANDYDATCE	3
1.1. Imię i nazwisko	3
1.2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.	3
1.3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.	3
1.4. Nagrody, wyróżnienia i stypendia naukowe	4
Wyróżnienia krajowe.....	4
Wyróżnienia zagraniczne.....	4
2. WSKAZANE OSIĄGNIĘCIE (wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.)	6
2.1. Tytuł osiągnięcia	6
2.2. Wykaz cyklu publikacji.....	6
2.3. Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.....	10
Metodologia badań	10
Logika procesu badawczego i metody.....	14
A. Tożsamość jako przesłanka aktywności międzynarodowej z perspektywy mikro. Znaczenie „Innego”	16
B. Tożsamość w warunkach symbolicznej rywalizacji podmiotów międzynarodowych.....	31
C. Misja jako rola-tożsamość. Poczucie misji w polityce zagranicznej.....	34
Podsumowanie	38

3. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH ORAZ WYBRANYCH OSIĄGNIĘĆ DYDAKTYCZNO-POPULARYZATORSKICH	39
3.1. Publikacje.....	39
I. Dyplomacja konfesyjna	39
II. Rosja w stosunkach międzynarodowych	40
III. Religia w państwach poradzieckich.....	42
IV. Państwa byłej Jugosławii.....	42
V. Rozdział w podręczniku akademickim.....	43
3.2 Doświadczenie międzynarodowe (pobyty badawcze, wykłady).....	44
Pobyty naukowe	44
3.3. Konferencje	47
3.4. Projekty badawcze	49
Projekty krajowe, w których jestem kierowniczką:.....	49
Projekty zrealizowane w ramach środków MNiSW dla młodych badaczy (do 35 roku życia):	49
Projekty krajowe, w których wzięłam udział w roli podwykonawcy:	50
Projekty międzynarodowe, w których byłam kierowniczką:	51
Projekty międzynarodowe, w których wzięłam udział w roli podwykonawcy:	51
3.5. Działalność dydaktyczno-popularyzatorska	53

1. INFORMACJE O KANDYDATCE

1.1. Imię i nazwisko

Alicja Cecylia Curanović

1.2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

15 czerwca 2005 r. – Magister nauk o polityce

egzamin magisterski w Instytucie Stosunków Międzynarodowych, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych (obecny WNPiSM), Uniwersytet Warszawski

praca magisterska: „*Idea solidarności słowiańskiej w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*” pod kierunkiem dr. Stanisława Bielenia

6 kwietnia 2006 r. – Magister prawa

egzamin magisterski na Wydziale Prawa i Administracji w ramach Kolegium Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych (MISH), Uniwersytet Warszawski

praca magisterska: „*Świadomość religijna wyznawców prawosławia w Polsce a ich postawy wobec prawa*” pod kierunkiem prof. dra hab. Andrzeja Kojdra

25 września 2009 r. – Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce

obrona (*cum laude*) rozprawy doktorskiej na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych (obecny WNPiSM), Uniwersytet Warszawski

rozprawa doktorska: „*Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*” pod kierunkiem dr hab. Stanisława Bielenia

1.3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.

1 listopada 2009 – zatrudniona na stanowisku asystenta w Instytucie Stosunków Międzynarodowych WDiNP UW (obecny WNPiSM)

1 października 2010 – zatrudniona na stanowisku adiunkta w Instytucie Stosunków Międzynarodowych WDiNP UW (obecny WNPiSM)

1.4. Nagrody, wyróżnienia i stypendia naukowe

Wyróżnienia krajowe

1. **Stypendium konferencyjne Fundacji Nauki Polskiej.** 2010. Warszawskie Towarzystwo Naukowe i Fundacja Nauki Polskiej. Nagroda przyznana w celu sfinansowania udziału w konferencji organizowanej przez oddział Rosyjskiej Akademii Nauk w Birobidżanie w ramach wyjazdu badawczego na Daleki Wschód (15-26.11.2010).
2. **Stypendium START dla młodych naukowców.** 2011. Fundacja Nauki Polskiej. Nagroda za dotychczasowe wybitne osiągnięcia naukowe.
3. **Nagroda Dziekana** Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. 2011. Dziekan WDiNP UW. Nagroda za badania opublikowane w monografii *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej* (autorka monografii).
4. **Stypendium START dla młodych naukowców.** 2012. Fundacja Nauki Polskiej. Nagroda za dotychczasowe wybitne osiągnięcia naukowe.
5. **Nagroda Rektora UW III stopnia.** 2012. Nagroda za monografię *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy* (Routledge, London-New York 2012).
6. **Nagroda "Książka geopolityczna roku 2012".** 2013 Polskie Towarzystwo Geopolityczne. Nagroda dla pracy zbiorowej *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich* pod redakcją Stanisława Bielenia (autorka rozdziału).
7. **Stypendium Fundacji Kościuszkowskiej.** 2012. Fundacja Kościuszkowska. Stypendium finansujące pobyt naukowy w Center for Russian, East European and Eurasian Studies, Stanford University (Palo Alto, USA) 20.09-20.12.2013 r.
8. **Stypendium na staż zagraniczny dla młodych doktorów w ramach programu Nowoczesny Uniwersytet.** 2013. Uniwersytet Warszawski. Stypendium przyznane w celu odbycia stażu w Harriman Institute, Columbia University (New York, USA), 1-14.09.2013 r.
9. **Stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla Młodych Wybitnych Naukowców** otrzymywane w latach 2014-2017. Przyznane w roku 2014. Nagroda za dotychczasowe osiągnięcia.

Wyróżnienia zagraniczne

10. **Grant typu post-doc.** 2013. Erasmus Mundus. Program Aurora. Grant finansujący prowadzenie badań na Rosyjskim Państwowym Uniwersytecie Humanistycznym w Moskwie, 20 stycznia – 20 września 2014.

11. **Grant mobilności akademickiej.** 2015. Erasmus Mundus. EMMAsia. Grant finansujący prowadzenie badań oraz realizację stażu dydaktycznego na Uniwersytecie Ateneo de Manila (Filipiny), 15.09.-15.10. 2016.
12. **Fulbright Senior Award.** 2016. Polsko-Amerykańska Komisja Fulbrighta, Nagroda finansująca pobyt badawczy w Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Harvard University, USA (15.01-15.07.2018).
13. **Pierwsza nagroda (Dyplom pierwszego stopnia).** 2017. Federalny Uniwersytet Południowy w Rostowie nad Donem. Nagroda przyznana pracy zbiorowej pod redakcją Tadeusza Bodio „Kaukaz Północny: religie, polityka, elity i bezpieczeństwo”, t. 11, (Warszawa 2017) w ramach XI edycji Międzynarodowego Konkursu na prace naukowe z kaukazoznawstwa i regionalistyki (autorka rozdziału).

2. WSKAZANE OSIĄGNIĘCIE (wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.)

2.1. Tytuł osiągnięcia

Cykl publikacji „Tożsamość jako przesłanka aktywności międzynarodowej na przykładzie współczesnej Rosji”

2.2. Wykaz cyklu publikacji

Na cykl składa się 18 publikacji, w tym:

- 1 monografia (praca współautorska, gdzie mój wkład wyniósł 70% łącznego nakładu pracy),
- 9 rozdziałów w pracach zbiorowych,
- 2 recenzowane artykuły (*on-line*),
- 6 artykułów w zagranicznych czasopismach recenzowanych, w tym
 - 2 – z listy A MNiSW oraz
 - 3 – z listy C MNiSW.

Monografia:

[1] (razem z Sz. Kardasiem), *Prezydent on-line. Wizerunek głowy państwa w odbiorze społecznym w przestrzeni poradzieckiej. Kazus Rosji na tle wybranych państw WNP*, Warszawa (Rambler) 2016, 257 s.

[Byłam pomysłodawczynią projektu. Jestem autorką wstępu i zakończenia, rozdziału drugiego, czwartego oraz punktu 1. i 1.1. rozdziału pierwszego, a także punktu 3.4. i 3.5. rozdziału trzeciego. Publikacja liczy 257 stron, w tym tekst przy pominięciu załączników, bibliografii oraz indeksów – 226 stron. 160 stron jest mojego autorstwa, co oznacza, że mój wkład w powstanie danej publikacji wyniósł **ok. 70%**.]

Mój wkład w powstanie pozostałych publikacji składających się na cykl, a wymienionych poniżej, obejmuje całość prac koncepcyjnych, analitycznych oraz autorstwo tekstu – mój wkład **wynosi 100% pracy**.

Rozdziały w pracach zbiorowych:

[2] *Guided by a 'Symphony of Views': The Russian Orthodox Church's Role in Building Russia's Symbolic Capital*, w: Koellner, Tobias [red.], *Orthodox Religion and Politics in Contemporary Eastern Europe. On Multiple Secularisms and Entanglements*, Oxon-New York (Routledge) 2018. s. 211-232. [Wydawnictwo na liście MNiSW poziomu II – 200 pkt]

[3] *Strzegąc ojczystych rubieży: Rosyjska Cerkiew Prawosławna na Kaukazie Północnym*, w: Bodio, Tadeusz [red.], *Kaukaz Północny: religie, polityka, elity i bezpieczeństwo*, Warszawa (ASPRA-JR) 2017. s. 233-253.

[4] *Religion and Human Rights in Russia's Foreign Policy*, w: Lettinga, Doutje, van Troost, Lars [red.], *Shifting Power and Human Rights Diplomacy*, Strategic Studies Series, Amnesty International Netherlands, Marzec 2017. s. 97-110.

[5] *Rola Cerkwi prawosławnej w kreowaniu tożsamości imperialnej współczesnej Rosji*, w: Bieleń, Stanisław, Skrzypek, Andrzej [red.], *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, Warszawa (ASPRA-JR) 2015. s. 137-158.

[6] *Geopolityczne lęki w procesie samoidentyfikacji Rosji po 1991 r.*, [w:] T. Kapuśniak red., *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*. Tom 2, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin-Warszawa (Wydawnictwo KUL) 2011. s. 89-100.

[7] *Elity władzy krajów WNP wobec rosyjskiej koncepcji cywilizacji eurazjatyckiej*, w: Bodio, Tadeusz, Jakubowski, Wojciech red., *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, Tom II, Warszawa (ASPRA-JR) 2010. s. 377-414.

Artykuły recenzowane (on-line):

[8] *Vladimir Putin On-Air. The Russian Leader's Image through the Lens of Pryamaya Liniya (Direct Line) (2001-2017)*, "Aleksanteri Papers" 2018, No. 1, 29 s. Helsinki, (University of Helsinki, Aleksanteri Institute) (<https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/putin-on-air2.pdf>);

[9] *The Guardians of Traditional Values. Russia and the Russian Orthodox Church in the Quest for Status*, "Transatlantic Academy Paper Series" 2015, No.1., 20 s. Ze wstępem Luciana Leustena. Washington, USA (Transatlantic Academy) (<http://www.gmfus.org/publications/guardians-traditional-values-russia-and-russian-orthodox-church-quest-status>).

Artykuły:

[10] *Russia's Mission in the World: the Perspective of the Russian Orthodox Church*, "Problems of Post-Communism" 2019, vol. 66, No. 2, s. 1-15. Artykuł już jest opublikowany w wersji elektronicznej, ma nadany numer ISSN 1075-8216 (wersja papierowa) i 1557-783X (dla wersji elektronicznej) oraz numer DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1530940>. W wersji papierowej artykuł ukaze się w maju 2019 r. Taylor & Francis.

Czasopismo z listy A, 20 pkt MNiSW; Impact factor (Web of Science, JCR): 1.481; SJR 2017: 0,892, CiteScore 2017: 1,5 (według Scopus).

[11] *Weaknesses of the Post-Soviet Religious Model: The Kremlin and "Traditional" Religions in face of Interethnic Tensions in Russia*, "Politics and Religion" 2014, vol. 7, No. 4, s. 788-817. Cambridge University Press.

Czasopismo z listy A, 20 pkt MNiSW; Impact factor (Web of Science, JCR): 0.610, SJR 2017: 0,541, CiteScore 2017: 0,59 (według Scopus).

[12] *The Post-Soviet Religious Model: Reflections on Relations between the State and Religious Institutions in the CIS Area*, "Religion, State and Society" 2013, vol. 41, No. 3, s. 330-351. Taylor & Francis.

Czasopismo z listy C, 25 pkt MNiSW; SJR 2017: 0,193, CiteScore 2017: 0,35 (według Scopus).

[13] *Why don't Russians fear Chinese? The Chinese Factor in the Self-Identification Process of Russia*, „Nationalities Papers" 2012, vol. 40, No. 2, s. 221-240. Taylor & Francis.

Czasopismo z listy C, 12 pkt MNiSW; SJR 2017: 0,828, CiteScore 2017: 1,23 (według Scopus).

[14] *Relations between the Orthodox Church and Islam in the Russian Federation*, "Journal of Church and State" 2010, vol. 52, No. 3, s. 503-539. Oxford University Press.

Czasopismo z listy C, 10 pkt MNiSW; SJR 2017: 0,139, CiteScore 2017: 0,29 (według Scopus).

Publikacje w druku

Rozdziały w pracach zbiorowych

[15] *Russia's contemporary exceptionalism and geopolitical conservatism*, w: Uzlaner, Dmitry, Suslov, Mikhail [red.], *Contemporary Russian Conservatism: Problems, Paradoxes and Dangers*, Leiden (Brill) 2019, 32 s. [Wydawnictwo na liście MNiSW poziomu II – 200 pkt]

[16] *The Russian Orthodox Church on Human Security, Migration and Refugees: Concepts, Strategies, Actions*, w: Leustean, Lucian [red.], *Migration and Human Security in the Eastern Orthodox World*, New York-London (Routledge) 2019, 38 s. [Wydawnictwo na liście MNiSW poziomu II – 200 pkt]

[17] *Od koncepcji Międzymorza do Trójmorza – mitologia prometeizmu i pretensje do polskiego przywództwa w regionie Europy Wschodniej*, w: Bieleń, Stanisław [red.], *Polityka wschodnia RP – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, 27 s. Planowany rok wydania: 2019.

Artykuły

[18] *Conventional Wisdom and Contemporary Russian Messianism. A Critical Verification*, "MGIMO Review of International Relations", 22 s. Planowany rok wydania: 2019.

2.3. Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Metodologia badań

Wskazane przeze mnie osiągnięcie naukowe zawarte w cyklu osiemnastu publikacji (z okresu 2010-2018) dotyczy szeroko ujętej tematyki relacji i zależności istniejących między tożsamością i polityką. Zdecydowana większość, bo aż 12 publikacji cyklu poświęcona jest znaczeniu tożsamości dla polityki zagranicznej, czy szerzej aktywności międzynarodowej. Ze względu jednak na specyfikę tożsamości, której treść jest wypadkową oddziaływania zarówno czynników zewnętrznych (środowisko międzynarodowe), jak i wewnętrznych, nie można ograniczyć badań tego zjawiska wyłącznie do aktywności zagranicznej państwa pomijając uwarunkowania krajowe. Stąd w moim cyklu sześć tekstów [nr 1,3,8,11,14,17 – numery w nawiasach kwadratowych wskazują konkretne publikacje z cyklu, w których znajdują się omawiane w autoreferacie zagadnienia. Spis publikacji cyklu z przypisanymi numerami porządkowymi znajduje się w punkcie 2.2] zajmuje się dynamiką tożsamości w kontekście uwarunkowań wewnętrznych (m.in. kultury, realiów polityczno-społecznych, relacji etnicznych i wyznaniowych).

Tożsamość jest pojęciem, które w stosunkach międzynarodowych, czy szerzej w naukach o polityce, pojawiało się za sprawą innych nauk społecznych, zwłaszcza socjologii. W socjologii pierwszorzędną rolę odgrywają badania empiryczne, dlatego też i badanie tożsamości w polityce wymaga analizy tego zjawiska na konkretnych przykładach (przedmiotach). W omawianym przeze mnie cyklu publikacji można wskazać trzy przedmioty badań. Pierwszym jest Rosja jako podmiot stosunków międzynarodowych, który po 1991 roku doświadczył głębokiego kryzysu tożsamości [nr 2,4,5,6,9,10,11,13,14,15]. Drugim jest Rosyjska Cerkiew Prawosławna (RCP) – aktor transnarodowy (czyli podmiot niepaństwowy zdolny do prowadzenia działalności na obszarze wykraczającym poza terytorium jednego państwa) [nr 2,3,4,5,9,10,11,12,14,15,16]. Wybór RCP jest podyktowany trzema względami: (1) sama Cerkiew po 1991 roku stanęła przed wyzwaniem samookreślenia w warunkach światopoglądowego pluralizmu społeczeństwa; (2) RCP jest najważniejszą instytucją niepaństwową, która obecnie kształtuje dyskurs publiczny na temat rosyjskiej tożsamości; (3) RCP jest wpływowym aktorem transnarodowym, którego działania mają znaczenie dla formowania regionalnej tożsamości tzw. obszaru poradzieckiego. Ponieważ uwzględniam w moich badaniach działania podmiotu transnarodowego, piszę o tożsamości jako przesłance nie tylko polityki zagranicznej (charakterystycznej dla państwa), ale szerzej – jako przesłance aktywności międzynarodowej. Trzecim podmiotem, który pojawia się w moich badaniach nad tożsamością jest Polska, przede wszystkim w kontekście jej relacji z Rosją [nr 17].

W omawianym cyklu publikacji obecne są dwie perspektywy (poziomy) charakterystyczne dla analizy stosunków międzynarodowych, tj. mikro i makro. W perspektywie mikro uwaga badacza skupia się na podmiocie sprawczym, tj. państwie lub aktorze niepaństwowym. Perspektywa mikro przyjmowana jest zatem zarówno dla analizy spraw krajowych, jak i polityki zagranicznej prowadzonej przez dane państwo. Perspektywa ta dominuje w niniejszym cyklu publikacji [nr 1,3,5,6,8,10,11,13,14,17]. Perspektywa makro, analizująca zachowanie państw przez pryzmat dynamiki środowiska międzynarodowego, inaczej struktury (ang. *structure*), obecna jest w sześciu pozycjach [nr 2,4,7,9,15,16].

Kompleksowe opisanie zależności między tożsamością i polityką wymaga łączenia tych dwóch perspektyw. Teoretyczne ramy moich badań ukazanych w cyklu, wyznaczają prace konstruktivistów, m.in. Alexandra Wendta, Richarda Neda Lebow, Bahar Rumelili, Wiaczesława Morozowa, Teda Hopfa, Ayşe Zarakol czy Ivera Neumanna. W tym miejscu pragnę zaznaczyć, że byłam autorką rozdziału poświęconego konstrukttywizmowi w podręczniku akademickim [publikacja nr 23 przedstawiona poza cyklem, pkt. 3.1], a także przetłumaczyłam wybrane fragmenty artykułu Alexandra Wendta, „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory” („International Organization” 1987), który ukazał się w publikacji „Stosunki międzynarodowe. Antologia tekstów źródłowych. Tom 1” (WUW 2018).

Za konstruktivistami przyjmuję kluczowe znaczenie tożsamości dla zrozumienia zachowania podmiotu na arenie międzynarodowej. Rzeczywistość międzynarodowa, jak każda inna rzeczywistość społeczna, jest społecznie skonstruowana przez podmioty sprawcze z istniejących (również społecznie skonstruowanych) intersubiektywnych znaczeń (tj. znaczeń podzielanych przez wiele podmiotów). Ta sieć znaczeń składa się na wiedzę społeczną (ang. *social stock of knowledge*). Zakładam, że dokonujący się w ramach tej wiedzy społecznej proces samoidentyfikacji danego państwa poprzedza i warunkuje określenie przez to państwo własnych interesów, a następnie podjęcie przez to państwo działań na arenie międzynarodowej.

Podzielam ujęcie tożsamości przez Alexandra Wendta jako wieloaspektowego zjawiska. Wendt wyróżnił cztery aspekty tożsamości: (1) indywidualny/korporacyjny (ang. *individual/corporative*), (2) typ (ang. *type*), (3) rolę (ang. *role*) i (4) tożsamość zbiorową (ang. *collective identity*). Dwa pierwsze aspekty tożsamości wynikają z cech immanentnych podmiotu. W przypadku państwa, te aspekty odnoszą się na przykład do jego charakterystyki geograficznej czy specyfiki systemu politycznego. (3) i (4) aspekt tożsamości kształtują się w relacji danego podmiotu ze środowiskiem zewnętrznym. Rola (aspekt nr 3) odnosi się do tych wyobrażeń danego państwa na swój temat, które kształtują się pod wpływem pozycji, jaką dane państwo zajmuje w środowisku międzynarodowym (strukturze). Rola zatem, jest aspektem tożsamości państwa ściśle związanym ze środowiskiem międzynarodowym czy nawet przez to środowisko zdeteterminowanym. Alexander Wendt pisze także o roli-tożsamości (ang. *role-identity*), która w przeciwieństwie do roli nie jest związana jedynie ze środowiskiem

międzynarodowym, ale jest wyobrażeniem państwa o jego pozycji w środowisku ukształtowanym pod wpływem uwarunkowań wewnętrznych (krajowych) oraz internalizacji przez to państwo wyobrażeń o nim, które mają inne państwa (a więc podmioty względem tego państwa zewnętrzne). W tym sensie rola-tożsamość jest łącznikiem między perspektywami mikro i makro, bo kształtuje się zarówno pod wpływem czynników krajowych, jak i zewnętrznych (międzynarodowych). W moich badaniach poświęcam uwagę roli-tożsamości, a także tożsamości zbiorowej, szczególnie ważnej w badaniu relacji Rosji z Zachodem [nr 2,4,9,10,13,15]. Moje teksty łączy z konstruktywistami ujmowanie tożsamości jako zawsze niedomkniętego procesu, a więc dynamicznego zjawiska, którego istota wyłania się poprzez nieustanne określanie różnicy w relacji między danym podmiotem a jego „Innym” (ang. *the Other*) [nr 5,6,7,9,13,15,17]. Tożsamość podmiotu jest nieustannie negocjowana i konstruowana. Podmiot kształtuje swoją tożsamość społeczną poprzez internalizację poglądów na swój temat prezentowanych przez „Innego”. Społeczna tożsamość podmiotu stopniowo wyłania się, gdy ówże podmiot w relacjach z „Innym” uczy się przyjmować spojrzenie „Innego” – patrzy na siebie z zewnątrz, jakby „oczami Innego”. Takie rozumienie procesu samoidentyfikacji skutkuje rozumieniem relacji, która istnieje między podmiotem i strukturą (a więc analogicznie, między państwem i środowiskiem międzynarodowym) nie jako relacji przyczynowo-skutkowej, lecz relacji wzajemnego współtworzenia (relacji konstytutywnej). Struktura współtworzy tożsamość podmiotu, który jednocześnie współtworzy strukturę. Ponieważ **zasadniczym celem** moich badań przedstawionych w cyklu było zidentyfikowanie oraz scharakteryzowanie znaczenia tożsamości jako przesłanki aktywności międzynarodowej, bliska mi jest definicja w duchu analizy funkcjonalnej autorstwa Teda Hopfa: „tożsamość jest tym, czym podmiot myśli, że jest w relacji z Innym” (Hopf, Allan 2016). Tożsamość kształtuje się w procesie przekształcania różnic (ang. *differences*) w odmienność/ inność (ang. *otherness*) (Morin&Paquin 2018). Podmiot poznaje siebie, rozumując „jestem tym, czym „Inny” nie jest”.

U podstaw moich badań prowadzonych w okresie 2010-2018 znalazła się kwestia dzieląca dwa nurty teorii stosunków międzynarodowych (nazywane też paradygmatami). Debata tocząca się od lat osiemdziesiątych XX wieku między realizmem strukturalnym (neorealizmem) oraz konstruktywizmem wyznaczyła kierunek rozwoju całej subdyscypliny stosunków międzynarodowych. Dla neorealistów tożsamość nie jest ani przyczyną, ani przesłanką zachowania państw, bo to jest determinowane przez realia środowiska międzynarodowego, tj. anarchii międzynarodowej, gdzie nie ma władzy zwierzchniej nad suwerennymi państwami i każde państwo zdane jest na siebie. Co najwyżej, argumenty odwołujące się do tożsamości mogą być instrumentem polityki państw dążących do maksymalizacji swojej potęgi. Dla konstruktywistów tożsamość jest źródłem zachowania państw. Należy jednak podkreślić, że wśród konstruktywistów istnieją dwie odmienne interpretacje zależności między tożsamością i polityką zagraniczną. Nurt liberalny (zwany też pozytywistycznym) traktuje tożsamość jak zmienną niezależną i postuluje badanie

związku przyczynowo-skutkowego między tożsamością i polityką. W rezultacie w pracach charakterystycznych dla tego nurtu często zestawiana jest analiza tożsamości z faktycznymi działaniami podejmowanymi przez państwo. Nurt krytyczny za kluczowe uważa badanie dynamiki procesów samoidentyfikacji przede wszystkim poprzez analizę procesu kształtowania się tożsamości danego podmiotu w relacji z „Innym”. Dla nurtu liberalnego, tożsamość jest przyczyną (ang. *cause*) polityki zagranicznej, dla nurtu krytycznego – tożsamość jest przesłanką (ang. *reason*) polityki zagranicznej. W języku polskim słowo „przesłanka” występuje w trzech znaczeniach. Jeżeli pominąć kontekst prawniczy, pozostaje rozumienie przesłanki jako „okoliczności sprzyjającej realizacji pewnych zamiarów” oraz w kontekście filozoficznym przesłanka to „zdanie stanowiące punkt wyjścia wnioskowania”. Tożsamość jako przesłanka aktywności międzynarodowej oznacza, że samorozumienie danego podmiotu stanowi punkt wyjścia dla podejmowania przez ten podmiot działań na arenie międzynarodowej (a więc na podobieństwo przesłanki w procesie wnioskowania) i w ten sposób samorozumienie danego podmiotu może sprzyjać realizacji jego konkretnych zamiarów. Ujęcie tożsamości jako przesłanki, a nie przyczyny stwarza przestrzeń do badań nad tym zjawiskiem poza schematem poszukiwania przyczynowo-skutkowych związków między tożsamością i aktywnością międzynarodową. Wysiłki ukierunkowane na udowodnienie istnienia takich związków skutkują często redukcjonizmem. Tymczasem, rozumienie tożsamości jako przesłanki sygnalizuje istnienie bardziej złożonych zależności między tożsamością i aktywnością międzynarodową. W moich badaniach dążyłam do ukazania wieloaspektowości tych powiązań i w ten sposób rozszerzenia spektrum badań nad tożsamością państw w polskiej nauce. **Moim celem** było nie tyle ukazanie związku przyczynowo-skutkowego, ile zrozumienie dynamiki procesu samoidentyfikacji państw, a przez to ich zachowania na arenie międzynarodowej. Ujęcie tożsamości jako przesłanki dobrze oddaje definicja Dirka Nabersa, dla którego tożsamość jest „pryzmatem, przez który podmiot sprawczy interpretuje własną sytuację społeczną oraz oczekiwania względem zachowania uznanego za właściwe dla podmiotu znajdującego się w danej sytuacji społecznej” [17]. I dalej „Tożsamość wyposaża podmiot sprawczy w światopoglądową ramę (ang. *stand point, frame of reference*) dla interpretacji jego sytuacji społecznej i zachowania” (red. Harnisch 2011).

Za cel postawiłam sobie zbadanie tożsamości jako przesłanki aktywności międzynarodowej na przykładzie współczesnej Rosji. A zatem, nie tyle chciałam opisać i scharakteryzować szczegółowo rosyjską tożsamość, ile dokonać analizy wybranych aspektów, które pozwalałyby uchwycić konstytutywny charakter relacji między tożsamością i aktywnością międzynarodową. Stąd ważnym zagadnieniem w moich badaniach jest rozpatrywanie dynamiki procesu samoidentyfikacji z uwzględnieniem relacji istniejących między danym podmiotem a jego „Innym”. Co ważne, uwzględniając obserwacje Teda Hopfa, Bahar Rumelili czy Sebastiana Harnischa, założyłam, że „Inny” w stosunku do państwa, którego tożsamość jest badana, może być (1) zewnętrzny (istniejący niezależnie i poza badanym państwem), (2) wewnętrzny (istniejący wewnątrz badanego państwa, np. mniejszość etniczna, wyznaniowa) lub (3) historyczny

(wyobrażenia badanego państwa o nim samym z przeszłości). Dynamiczny charakter procesu samoidentyfikacji nie wyklucza stabilności tożsamości. Koncepcja rozwoju historycznie warunkowanego (ang. *path-dependence*) zwraca uwagę na trwałość pewnych zjawisk, instytucji. W przypadku procesu samoidentyfikacji *path-dependence* wyjaśnia trwanie tożsamości (np. pewnych wyobrażeń, przekonań, mitów, narracji) mimo zmiany społecznych, ekonomicznych czy politycznych okoliczności. Należy również podkreślić, że badanie relacji między tożsamością państwa i środowiskiem międzynarodowym z perspektywy środowiska pozwala spojrzeć na arenę międzynarodową jako przestrzeń rywalizacji symbolicznej (tj. w sferze wartości, norm oraz symboli) toczącej się między potęgami dominującymi w danym porządku międzynarodowym oraz państwami podejmującymi działania natury antyhegemonicznej.

Logika procesu badawczego i metody

Moje badania tożsamości w polityce objęły poziom mikro, makro oraz zjawisko łączące oba te poziomy, czyli rolę-tożsamość. Tożsamość można badać poprzez analizę czynników obiektywnych (np. język w badaniach Davida Latina) lub subiektywnych, czyli auto-deklaracji badanych przez nas podmiotów. Istnieje też trzecie podejście – intersubiektywne, które traktuje szeroko rozumiane teksty kultury jako nośnik tożsamości. W przypadku podejścia intersubiektywnego, mi najbliższego, bada się przede wszystkim dyskurs, czyli systemy znaczeń tworzące (konstruujące) rzeczywistość społeczną (Milliken 1999). Główne metody stosowane w podejściu intersubiektywnym to analiza treści (ang. *content analysis*) oraz analiza dyskursu (ang. *discourse analysis*). Celem analizy treści jest zredukowanie zawartości całego tekstu do jego najważniejszych znaczeń, m.in. poprzez kodowanie (manualne lub przy wykorzystaniu programów komputerowych) kluczowych słów, wątków, form gramatycznych itd. W ramach analizy dyskursu można stosować podejście lingwistyczne (np. analiza predykcyjna, analiza metafor) lub podejście interpretatywne badające intersubiektywne teksty w celu „odzyskania” tożsamości społecznych wyrażonych w dyskursie. Moje badania mieszczą się w nurcie analizy dyskursu mającej na celu ustalenie związku między tożsamością (dyskursem) i aktywnością międzynarodową państwa. Nurt ten, zgodnie z klasyfikacją Jennifer Milikken, koncentruje się na właściwości dyskursu polegającej na tworzeniu znaczeń, wiedzy potocznej, tematów w debatach publicznych (ang. *discourse productivity*). Uwzględniając zalecenia metodologiczne Teda Hopfa, łączę badanie dyskursu z analizą działania podejmowanego przez państwo (lecz nie w celu ustalenia związku przyczynowo-skutkowego).

Na pierwszym etapie badań zajęłam się tożsamością z perspektywy mikro. Zaczęłam od analizy znaczenia poszczególnych czynników, np. strachu, wizerunków, doświadczenia historycznego, kształtujących tożsamość wyrażoną w relacjach danego podmiotu z „Innym”. Badałam w tym kontekście zarówno państwo [nr 6,7,13], jak i

podmiot niepaństwowy, czyli RCP [nr 3,5,11,14]. Następnym krokiem była analiza złożonego, wieloaspektowego zjawiska imperializmu dla formowania tożsamości, ponownie państwa i Cerkwi [nr 3,5]. Na tym etapie wyodrębniłam w procesie samoidentyfikacji Rosji (1) „Innego” zewnętrznego (Chiny, Zachód), (2) „Innego” historycznego / historyczne „Ja” (Rosja-Imperium) oraz (3) „Innego” wewnętrznego (rosyjski Kaukaz). Zwieńczeniem tej ścieżki badawczej było połączenie poziomu mikro z poziomem makro dzięki zastosowaniu koncepcji bezpieczeństwa ontologicznego (Mitzen) [nr 2,10,17]. Na tym etapie stosowałam metodę historyczną, analizę dyskursu (oficjalnego i publicznego) oraz opis.

Odrębny projekt badawczy poświęciłam problemowi manipulacji tożsamością poprzez manipulację historycznym „Ja” (konkretnie - charakterystycznymi dla rosyjskiej tradycji wyobrażeniami o władzy idealnej) przez rosyjskie elity rządzące na potrzeby legitymizacji władzy [nr 1,8]. Oryginalne badania obejmowały wieloaspektową analizę szczególnej instytucji społeczno-politycznej, jaką w Rosji stał się coroczny program emitowany na żywo od roku 2001, w którym obywatele Federacji Rosyjskiej mogą zadać pytanie Władimirowi Putinowi (tzw. *priamaja linija/ telemost*). W projekcie zastosowanie znalazły metoda historyczna, analiza dyskursu (na podstawie stenogramów programu), opis, a także metody z zakresu psychologii politycznej (koncepcje opracowane przez zespół rosyjskiej uczoney Jeleny Szeszopał) oraz socjologii (interpretacja badań opinii publicznej).

Drugi etap badań cechowało uwzględnianie w coraz większym stopniu płaszczyzny makro, podkreślającej dynamikę wzajemnych oddziaływań między podmiotem (państwem) i strukturą (środowiskiem międzynarodowym). Ważnym rysem moich prac tego etapu jest wprowadzenie do badań z zakresu stosunków międzynarodowych koncepcji socjologicznych takich, jak: kapitał symboliczny (Bourdieu) [nr 2], status i uznanie (Elias, Scotson) [nr 2,9], teoria tożsamości społecznej (Tajfel, Turner) [nr 2,9,15]. Skutkuje to m.in. zniuansowaniem stosowanej w badaniach metody analizy dyskursu – intertekstualnej i intersubiektywnej analizy obejmującej zarówno dyskurs oficjalny, jak i publiczny, łączonej z elementami manualnego kodowania. Stosuję tę metodę zarówno do badania państwa, jak i RCP [nr 2,10,15]. Łączę ją z metodami analizy polityki zagranicznej. Uwzględnienie w badaniach poziomu makro wprowadza do moich prac nad tożsamością dodatkowy punkt odniesienia dla analizy dynamiki tożsamości, mianowicie oś hegemonizm-antyhegemonizm [nr 2,7,9,10,13]. Poczynione na tym etapie obserwacje prowadzą do konkluzji o konieczności uwzględnienia pozycji państwa w środowisku międzynarodowym dla zrozumienia dynamiki procesu samookreślenia tegoż państwa.

Trzeci etap badań, który nadal trwa, jest efektem kumulacji wniosków wyciągniętych na etapach wcześniejszych. Szukając zjawiska związanego z tożsamością, a pozwalającego połączyć poziom mikro i makro zajęłam się współczesnym mesjanizmem w polityce zagranicznej [nr 10,15,17,18]. Jest to zjawisko powszechne w polityce, tj. wiele państw, bez względu na odmienności historyczno-kulturowe ujmuje

swoją aktywność na arenie międzynarodowej w kategoriach misji. Mimo to, mesjanizm często jest błędnie traktowany jako rodzaj „politycznej patologii”. Poczucie misji, które stanowi kluczowy komponent tzw. mesjanizmu świeckiego (zwanego też misjonizmem) jako komponent tożsamości może stać się przesłanką aktywności międzynarodowej. Ponadto założyłam (i częściowe wyniki badań to potwierdzają), że pozycja państwa w międzynarodowej hierarchii ma związek z rodzajem misji, jakie państwo przypisuje sobie na arenie międzynarodowej. W badaniach nad misją łączę teorię ról (zwłaszcza prace tzw. drugiego pokolenia uwzględniające zdobycze konstruktywizmu, np. Harnisch), teorie dotyczące statusu (Paul, Wohlfort, Larson, Schevchenko) oraz koncepcję roli-tożsamości (Wendt, Mitzen, Barnett). Niezbędny dla rekonstrukcji współczesnej narracji misyjnej (od słowa „misja”), materiał empiryczny wyselekcjonowałam stosując metodę słów kluczy, łącząc analizę dyskursu z analizą treści. By spełnić postulat kontekstualizacji badań dyskursu, stosowałam także metodę historyczną i komparatystyczną. Obecnie badania nad mesjanizmem realizuję w ramach grantu NCN Sonata (edycja nr 10) nr 2015/19/D/HS5/03149 (tytuł projektu: *Misja w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, planowane zakończenie: lipiec 2020 r.)

Podsumowując, mój wkład w rozwój stanu wiedzy w ramach dyscypliny o naukach politycznych koncentruje się wokół trzech zagadnień. Po pierwsze, to badanie tożsamości jako przesłanki zachowania państwa na poziomie mikro. Po drugie, to badanie tożsamości w warunkach symbolicznej rywalizacji podmiotów międzynarodowych. Po trzecie, to badanie zjawiska współczesnego mesjanizmu w polityce zagranicznej. Na tym polu do tej pory udało mi się zrekonstruować współczesną narrację misyjną na przykładzie RCP [nr 10], a także uporządkować i krytycznie zweryfikować poglądy na temat mesjanizmu w polskiej, jak i zagranicznej literaturze przedmiotu [nr 18].

Poniżej zostały omówione szczegółowo wyniki badań dotyczące wskazanych trzech zagadnień.

A. Tożsamość jako przesłanka aktywności międzynarodowej z perspektywy mikro. Znaczenie „Innego”.

Dla analizy funkcjonowania tożsamości jako przesłanki zachowania państw wykorzystałam koncepcję bezpieczeństwa ontologicznego - rzadko stosowanej na gruncie polskich prac akademickich z zakresu stosunków międzynarodowych. Wspólnocie społecznej jaką jest państwo, poczucie bezpieczeństwa daje nie tylko fizyczne przetrwanie, ale też pewność ciągłości swojego istnienia w wymiarze symbolicznym. Państwo, by móc działać, musi zakładać niezmienność swojego bytu, niezmienność wyobrażeń na swój temat, tego czym jest i jakie role odgrywa wśród innych państw. Brent J. Steel zauważa, że głównym źródłem poczucia bezpieczeństwa

ontologicznego jest stabilna narracja o ciągłości państwa. Według Jennifer Mitzen, potrzeba bezpieczeństwa ontologicznego jest na tyle silna, że w sytuacji konfliktu między zachowaniem dającym bezpieczeństwo fizyczne i ontologiczne, państwo może dokonać wyboru na rzecz tego drugiego. To pozwala wyjaśnić trwanie państwa w rolach konfliktowych, nawet jeżeli szkodzą one jego fizycznemu bezpieczeństwu. Jeżeli konflikt z innym państwem stał się częścią tożsamości danego państwa, to państwo to jest przywiązane do takiej roli. Zmiana roli wymagałaby nie tylko uregulowania konfliktu, ale również (a może przede wszystkim) redefinicji tożsamości państwa. Nie typ relacji ze światem zewnętrznym (konfliktowa / pokojowa), ale stabilność tych relacji dają państwu poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Państwo doświadcza swojej ciągłości, ma przekonanie o swojej autentyczności, bo jego nawyki postrzegania i rozumienia samego siebie oraz środowiska międzynarodowego nie ulegają zmianie [nr 2,10,17].

Katalog rosyjskich lęków geopolitycznych

Jednym z kluczowych czynników utrwalających relacje z „Innym” i przez to kształtujących tożsamość oraz wpływających na bezpieczeństwo ontologiczne państwa jest strach. Przyjmując za punkt wyjścia rozważania amerykańskiego politologa Coreya Robina dotyczące strachu w myśli politycznej oraz polskiego socjologa Zygmunta Baumana na temat „płynnego lęku”, postawiłam sobie za cel zidentyfikowanie geopolitycznych lęków obecnych w rosyjskim społeczeństwie, oddziałujących na myślenie Rosjan o stosunkach międzynarodowych [nr 6]. Korzystając z istniejących historycznych i współczesnych socjologicznych opracowań stworzyłam katalog lęków społecznych utrwalonych w rosyjskiej tożsamości. W rosyjskiej tradycji można wskazać obawy wywołane przez zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne. Do tych pierwszych należałoby zaliczyć groźbę inwazji z „dzikiego” azjatyckiego stepu lub z nie mniej niebezpiecznego Zachodu. Wśród zagrożeń krajowych należy wyróżnić terror (jako archetyp - *oprycznina*), sytuację braku władzy, anarchizacji (*smuta*) oraz bunty chłopskie (jako archetyp - *pugaczowszczyzna*). W pierwszym przypadku, lęki umacniały w społeczeństwie przekonanie o Rosji - „oblężonej twierdzy”, której została powierzona przez Opatrzność szczególna misja stawienia czoła wrogom i uchronienia Prawdy chrześcijańskiej. Natomiast lęki związane z sytuacją w kraju, skutkowały fetyszyzacją silnego państwa, którego okrucieństwo może być uzasadnione troską o zapewnienie względnego bezpieczeństwa. Trzecią kategorię w rosyjskiej tradycji stanowią lęki dość powszechne w innych społeczeństwach, m.in. katastrofy naturalne, wojny, głód, epidemie [nr 6].

W XX wieku rosyjskie społeczeństwo doświadczyło szczególnego rodzaju strachu związanego z życiem w państwie totalitarnym. Specyfika państwa totalitarnego polega między innymi na tym, że choć samo ono jest źródłem lęku i brutalnych represji, to stara się przekonać społeczeństwo do swojej roli obrońcy przed jeszcze poważniejszym niebezpieczeństwem, tj. niebezpieczeństwem zewnętrznym. ZSRR korzystał i twórczo

rozwijał w świadomości społecznej syndrom obleżonej twierdzy. Propaganda, jako wrogów przedstawiała USA, NATO, Zachód, imperialistów, kapitalistów, kontrrewolucjonistów, szpiegów, trockistów, maoistów itd.

Z badań nastrojów społecznych, przeprowadzonych w Rosji na przełomie XX i XXI wieku wynika, że Rosjanie bali się świata zewnętrznego coraz mniej. Ponadto postrzegali oni w tym okresie (1999-2009) stosunki międzynarodowe coraz częściej w kontekście przyjaźni. Co ważne, wśród obywateli Federacji Rosyjskiej przeważały zdecydowanie pacyfistyczne nastroje. Mimo tych pozytywnych trendów zauważalnych w badaniach, Rosjanie nadal byli jednym z najbardziej wylęknionych społeczeństw w państwach poradzieckich. Wyżej od nich na skali strachu plasowali się wówczas tylko Ukraińcy, co socjologzy tłumaczyli m.in. problemem Ukrainy z tożsamością narodową [nr 6].

W moich badaniach zwróciłam uwagę na to, że w odróżnieniu od czasów ZSRR, obywatele Federacji Rosyjskiej obawiali się w badanym okresie przede wszystkim wydarzeń w kraju: utraty przez władzę kontroli w państwie, chaosu politycznego, przejęcia władzy przez mafię, upadku państwa na skutek korupcji, bezrobocia, biedy. Ukierunkowanie lęków do wewnątrz jest konsekwencją gwałtownej transformacji za prezydentury Borysa Jelcyna. W rankingu „największych katastrof narodowych w historii” w 1999 roku, Rosjanie przyznali transformacji lat dziewięćdziesiątych XX wieku drugie miejsce (23,6%), zaraz po wielkiej wojnie ojczyźnianej (31,5%), a przed represjami stalinowskimi (9,9%). Tym, co potęgowało lęk, była wyraźna pasywność Rosjan. Większość deklarowała, że nie podjęłaby żadnych starań zapobiegawczych, ponieważ danego zagrożenia i tak nie da się wyeliminować, katastrofie nie można zapobiec. Skutkiem tego fatalizmu jest wysokie poczucie bezbronności i bezsilności, będące z kolei wynikiem osłabienia więzi społecznych i wyraźnej atomizacji społeczeństwa [nr 6].

Uwzględniając badania Władimira Kołosowa, w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej wyróżniłam trzy „wektory” lęków: „Zachód” (USA, UE, państwa NATO), „Azja (Chiny)” oraz „świat islamski”. Zbadałam na ile narracja dotycząca niebezpieczeństwa obecna w wypowiedziach najwyższych przedstawicieli rosyjskich władz jest spójna z opisanymi powyżej społecznymi lękami. Ustaliłam, że (1) obawa przed Zachodem jest podzielana przez władzę i społeczeństwo; (2) państwo chińskie, przedstawiane jako kluczowy partner przez rosyjską dyplomację, jest tak też postrzegane przez większość Rosjan, którzy jednocześnie obawiają się chińskich imigrantów; (3) największa rozbieżność między narracją strachu obecną na poziomie państwowej retoryki a społecznymi lękami, istniała w kwestii postrzegania państw islamskich [nr 6, 11,14]. O ile władze rosyjskie nazywały w badanym okresie Iran czy Syrię ważnymi partnerami (warto wspomnieć, że Rosja uzyskała w 2005 roku status obserwatora w Organizacji Współpracy Islamskiej), o tyle dla prawie 1/3 społeczeństwa rosyjskiego w 2005 roku największym zagrożeniem był wzrost wpływu islamu. Zaobserwowane przeze mnie różne stopnie rozbieżności między geopolitycznymi lękami społeczeństwa oraz

zagrożeniami dominującymi w oficjalnym dyskursie instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie polityki zagranicznej wskazywały na długo przed Krymem, że antyokcydentalizm był istotnym czynnikiem kształtującym to, jak Rosja interpretowała wydarzenia na arenie międzynarodowej. Moje badania sygnalizowały, że resentment wobec Zachodu może być skutecznie instrumentalizowany przez władze rosyjskie właśnie dlatego, że obawa przed Zachodem jest komponentem tożsamości rosyjskiego społeczeństwa. Czynnikiem strachu w tym przypadku wydaje się być (nie jedyną, acz) istotną barierą w procesie zmian relacji Rosji z Zachodem. Strach porządkuje i utrwała wyobrażenia o „Innym”.

Czynnik chiński w procesie samookreślenia Rosji

Identyfikacja społecznych lęków geopolitycznych w Rosji zwróciła moją uwagę na strach, jako czynnik kluczowy dla kształtowania odmiennego postrzegania przez Rosję Zachodu (USA, UE, państwa NATO) i Chin [nr 13]. W świetle koncepcji bezpieczeństwa ontologicznego, najważniejsza jest stabilność relacji z zewnętrznymi „Innymi”. Twierdzę, że Rosja poczucie bezpieczeństwa ontologicznego może czerpać z sytuacji konfliktu/ napięć z Zachodem oraz poprawnych kontaktów z Chinami. Jest to możliwe, ponieważ historyczny proces samookreślenia Rosji kształtował się od XV wieku (tj. od oswobodzenia się Rusi spod wpływów Ordy) właśnie w takich okolicznościach – cyklicznych konfliktów z Zachodem i stabilnych relacji z imperium chińskim.

Pytanie o stosunki Rosji z Zachodem i Chinami ma znaczenie strategiczne, bo nowy pozimnowojenny ład międzynarodowy zależy od układu sił USA-Rosja-Chiny. Neorealiści wskazują na materialne przesłanki leżące u źródeł napięć między USA i Rosją. Interpretują zbliżenie Rosji z Chinami jako reakcję na politykę USA. Nie odrzucam tej oceny sytuacji, ale w moim przekonaniu jest ona niepełna. Konieczne jest uzupełnienie jej właśnie o czynniki ze sfery percepcji i tożsamości. Zachód jest najważniejszym „Innym” (ang. *the significant Other*) w procesie samookreślenia Rosji. Co ważne, z Zachodem kojarzone jest zagrożenie fizyczne (widmo podboju). Ten wizerunek agresywnego Zachodu kontrastuje z przewidywalnym Wschodem. Na początku XXI wieku obserwujemy zmianę realnego układu sił między Chinami i Rosją, na niekorzyść tej drugiej, ale, i to istotna uwaga, zmianie tej nie towarzyszy wzrost widocznych obaw ani wśród władz, ani społeczeństwa Rosji. Moje badania dotyczące czynnika chińskiego w procesie samookreślenia Rosji przeprowadziłam przed aneksją Krymu, a więc przed drastycznym pogorszeniem relacji z Zachodem i tzw. rosyjskim zwrotem ku Azji. Tym bardziej znaczące były moje obserwacje, bo dotyczyły relacji Rosja-Zachód-Chiny przed intensyfikacją wojny propagandowej. Moje pionierskie badania wykazały, że czynnik lęku jest jednym z powodów różnic widocznych w postrzeganiu przez Rosję Chin i Zachodu [nr 13].

Po zakończeniu zależności Rusi Moskiewskiej od Ordy, rozrastające się stopniowo mocarstwo rosyjskie podczas procesu kolonizacji Syberii, czy później Dalekiego Wschodu nie napotkało realnego, zorganizowanego oporu stawianego przez państwo sąsiednie. W tym okresie historycznym zagrożenie militarne przychodziło z Zachodu lub Południa (Imperium Osmańskie). Analizując opracowania historyczne, stworzyłam autorską klasyfikację wizerunków, które wpływają na to, jak Rosja widzi Chiny. Jest to (1) wizerunek państwa chińskiego, (2) Chińczyków oraz (3) chińskiej armii [nr 13]. Zarówno przez rosyjskie społeczeństwo, jak i elity, państwo chińskie jest postrzegane pozytywnie oraz z szacunkiem jako ucieleśnienie wielkiej cywilizacji. Wizerunek społeczeństwa chińskiego ma cechy ambiwalentne, co można zauważyć już w materiałach z XIX wieku. Z jednej strony Rosjanie oceniają ich jako pracowitych, zdyscyplinowanych, zaradnych. Z drugiej strony, Chińczycy są uważani za podstępnych i obłudnych. Istotnym rysem wizerunku Chińczyków jest myślenie o nich jak o nieprzebranej masie ludzkiej, wyrażone w pejoratywnym określeniu „żółta zaraza”. To właśnie demografia budzi lęk Rosjan. Jednakże tę obawę przed „masami chińskimi” łagodzi trzeci wizerunek – chińskiej armii. Posiadająca liczebną przewagę armia chińska nie była postrachem rosyjskiego dowództwa, które miało niskie mniemanie o duchu bojowym i uzbrojeniu Chińczyków. Wśród rosyjskich elit, zwłaszcza armii był rozpowszechniony wizerunek chińskiego żołnierza – tchórza i dezertera niegotowego poświęcić swojego życia za ojczyznę. To wyobrażenie o chińskich rekrutach było wzmacniane przez świadomość Rosji swojej przewagi technologicznej w sferze militarnej [nr 13].

W moich badaniach zwracam uwagę, że w XIX wieku, gdy wśród rosyjskich elit toczy się spór o tożsamość, Rosja rozwija kontakty z imperium chińskim, które w tym okresie przeżywa poważny kryzys i nie stanowi zagrożenia dla polityki rosyjskiej na Dalekim Wschodzie. W tych okolicznościach historycznych utrwaliło się w rosyjskiej tożsamości postrzeganie Chin jako „młodszego brata”, który nawet jeżeli większy i liczniejszy, to militarnie słabszy, a więc nie zagrażający Rosji. Co ważne, to wyobrażenie o roli „moskiewski starszy brat – pekiński młodszy brat”, zostało dodatkowo wzmocnione przez relacje ZSRR-ChRL do kryzysu w 1960 r. Po 1945 roku w radzieckim postrzeganiu ChRL utrwalają się dwa przekonania, obecne już w XIX wieku. Pierwsze dotyczy komplementarności interesów obu państw; drugi – niepodważalnej przewagi militarnej ZSRR. Analiza współczesnych dokumentów i wypowiedzi publicznych rosyjskich dyplomatów wskazuje, że oba przekonania są nadal obecne w rosyjskim myśleniu o chińskim sąsiedzie [nr 13].

Analizując różnicę w znaczeniu Chin i Zachodu w procesie samookreślenia Rosji dostrzegłam także rolę religii, co stanowiło ważny wkład w rozumienie współczesnych relacji Rosja-Chiny-Zachód. Paradoksalnie bliskość cywilizacyjna istniejąca w przypadku relacji Rosji z Zachodem, zgodnie z obserwacjami socjologów, wymusza radykalne wyostrowanie różnic. W tym kontekście zupełnie obce cywilizacyjnie Chiny, nie stanowiły wyzwania dla rosyjskiego samookreślenia. Dodatkowo, przekonanie rosyjskich elit w XIX wieku o szczególnej misji Rosji, jako obrońcy prawdziwej wiary w świecie stały

się źródłem przekonania Rosjan o własnej wyższości moralnej względem materialistycznych (czyli bezbożnych) Chin. Dla Rosji, która po 1991 roku próbuje na nowo określić swoją tożsamość Zachód nadal pozostaje głównym punktem odniesienia, a relacje z Chinami, przy wszystkich przesłankach geopolityczno-materialnych, są w dużym stopniu funkcją relacji Rosji z Zachodem. Obecny zwrot Rosji ku Azji, w mojej ocenie, również wpisuje się w ten schemat. Wnioski z moich badań dostarczają ważnych dowodów na rzecz znaczenia tożsamości jako przesłanki spowalniającej dostosowywanie się Rosji do wyłaniającego się pozimnowojennego układu sił. Tożsamość Rosji działa w tym wypadku na korzyść Chin, na niekorzyść Zachodu.

Polska polityka wschodnia z perspektywy bezpieczeństwa ontologicznego

W pionierskich badaniach zastosowałam koncepcję bezpieczeństwa ontologicznego do analizy polskiej polityki wschodniej [nr 17]. Przegląd polskiej myśli wschodniej, od czasów porozbiorowych zaczynając, a na współczesności kończąc, pozwala poczynić następujące obserwacje. Ponad 200 lat, które dzielą wizję księcia Adama Czartoryskiego (tzw. slawizm polski) od najnowszej koncepcji Trójmorza nie zmieniły faktu, że najważniejszą przesłanką polskiego myślenia o Wschodniej Europie jest strach. Najważniejszą stawką prowadzonej na tym odcinku polityki nie jest rozwój handlu, pozyskanie inwestycji, tworzenie przestrzeni dobrobytu czy poprawa wizerunku, lecz zawsze bezpieczeństwo. I to bezpieczeństwo fizyczne Polski, jej suwerenność i przetrwanie. Strach wzbudza Rosja. Państwo, które w procesie samoidentyfikacji Polski odgrywa rolę tzw. znaczącego „Innego”. Rosja funkcjonuje jako negatywny punkt odniesienia. Polska jest przeciwieństwem Rosji [nr 17].

W moich badaniach zwracam uwagę na to, że Rosja jest też przedmiotem orientalizacji (za Edwardem Saidem) ze strony polskich elit, które podkreślają azjatyckość (nieeuropejskość) państwa rosyjskiego. Im bardziej Rosja jest inna, azjatycka, barbarzyńska, tym mocniejsze umocowanie Polski w cywilizowanej Europie. Odniesienia do cywilizacji ujawniają silny związek koncepcji dotyczących polityki wschodniej z procesem samoidentyfikacji Polski. Samookreślenie Polski dokonuje się poprzez określenie jej przynależności cywilizacyjnej, czyli sprecyzowanie jej stosunku do Wschodu [nr 17].

Niemiecki badacz rozwijający teorię ról, Sebastian Harnisch, zwrócił uwagę, że poczucie zagrożenia ontologicznego państwa nie wynika jedynie z relacji z zewnętrznym „Innym”, ale także ze stosunku państwa do własnej przeszłości. Harnisch konkluduje, że osiągnięcie bezpieczeństwa ontologicznego wymaga od państwa zbudowania stabilnej relacji ze swoim historycznym „Ja” przede wszystkim poprzez stworzenie spójnej narracji. Zazwyczaj państwo osiąga ten cel poprzez wplecenie w narrację wybranego ze swojej przeszłości momentu chwały (np. zwycięstwo militarne) lub klęski. Harnish zaznacza, że w tym drugim przypadku, państwo może utknąć w pułapce przywiązania do historycznych wyobrażeń o własnej roli. Zastosowana przeze mnie koncepcja

bezpieczeństwa ontologicznego dla analizy polskiej polityki wschodniej pozwala ujawnić paradoksalną sytuację, w której poczucie permanentnego zagrożenia ze Wschodu i z Zachodu, w gruncie rzeczy daje Polsce poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Żeby Polska była Polską musi obawiać się sojuszu Niemiec i Rosji. Musi odierać imperializm rosyjski i nieść wolność narodom uciśnionym. Zmiana relacji z Rosją, (jak i z Niemcami) wymaga w rzeczywistości redefinicji polskiej tożsamości [nr 17]. Poczucie ciągłości jest towarem deficytowym w państwie, którego populacja przez ponad cztery pokolenia dorastała w różnych państwach, a następnie po 1945 znowu istniała w realiach ograniczonej niezawisłości. W tej sytuacji wyzwaniem jest stworzenie, postulowanej przez Sebastiana Harnischa, stabilnej relacji z historycznym „Ja”. Widać to choćby w ambiwalentnym stosunku do PRL (dylemat: państwo polskie czy niepolskie?), czy pokazywaniu okresu rozbiorowego głównie z perspektywy powstań narodowych, gdzie poczucie ciągłości ma dać seria niepowodzeń. Postrzegam Powstanie Listopadowe jako tzw. doświadczenie formatujące dla polskiego myślenia o Wschodzie. Jeżeli historycznym „Ja”, będącym źródłem bezpieczeństwa ontologicznego Polski, jest „Ja” „polistopadowe”, to zarzucana często polskiej myśli wschodniej ahistoryczność, w rzeczywistości maskuje uwięzienie polskiego myślenia o Wschodzie w zamierzchłej przeszłości [nr 17].

Warto zwrócić uwagę, na różnicę w charakterze zagrożeń reprezentowanych przez Niemcy i Rosję. By zrekonstruować współczesne „polskie myślenie o wschodzie” wyselekcjonowałam bogaty materiał empiryczny - ok. 200 różnego rodzaju publikacji (artykuły, komentarze, ekspertyzy, wywiady, blogi) opublikowanych na polskich portalach internetowych odnośnie do najnowszego projektu polskiej polityki wschodniej, tj. koncepcji Trójmorza. Niemcy, w odbiorze polskich internautów, celują w stworzenie systemu kolonialnego opierającego się na eksploatacji gospodarczej Polski i innych państw regionu. Rosja, można by rzec, tradycyjnie, stanowi zagrożenie dla fizycznego istnienia Polski oraz całej cywilizacji łacińskiej, na straży której stoi Polska. W tej narracji Niemcy uosabiają górujący nad Polską technologicznie, ale bliski cywilizacyjnie Zachód, podczas gdy Rosja jest emanacją barbarzyńskiej Azji. Rosja jest kluczowym „Innym”, który poddawany jest praktykom orientalizacji, by legitymizować przynależność Polski do Europy [nr 17].

Przypisywanie na początku XXI wieku Niemcom i Rosji ról z początku poprzedniego stulecia nasuwa, w moim przekonaniu, wyjaśnienie w duchu bezpieczeństwa ontologicznego. Moje obserwacje pozwalają rzucić nowe światło na polską politykę wschodnią. Po udanym powrocie do Europy, tj. przystąpieniu do NATO i UE, Polska stanęła przed koniecznością zredefiniowania swojej tożsamości już w ramach UE. Brak nowej formuły skutkowało obniżeniem poczucia bezpieczeństwa ontologicznego, co z kolei czyniło atrakcyjnym powrót do tradycyjnych mechanizmów samookreślenia Polski, to jest przez podkreślanie różnic wobec Niemiec, a zwłaszcza Rosji. Ponadto, prawie 30 lat od obrad okrągłego stołu, polskie elity nadal są podzielone w sprawie oceny PRL oraz pierwszych lat transformacji. Brak ustabilizowanej relacji z historycznym „Ja” sprzyja reaktywacji tradycyjnych wyobrażeń o roli Polski w regionie.

Zamyka polskie myślenie o Europie Wschodniej w pułapce historii [nr 17]. Moje badania pokazują także, że pojęcie „wolność” jest elementem dyskursu różnicującego Rosję. W świetle tego dyskursu Polska jawi się jako państwo promujące wolność, walczące z imperializmem, a Rosja jako potęga zniewalająca narody wschodnioeuropejskie. Że o Rosję tu chodzi jako „Innego”, a nie o wolność czy przyrodzony Polakom antyimperializm łatwo dowieść, argumentując, że ani imperialny rys polityki USA, ani niedemokratyczność ChRL nie stanowią dla III RP przeszkody w zacieśnianiu z tymi krajami współpracy. Relacje z Rosją, a dokładnie relacje o charakterze konfliktowym są częścią wyobrażeń Polski o niej samej, częścią jej tożsamości i komponentem bezpieczeństwa ontologicznego [nr 17]. To ważny wniosek płynący z moich badań. Polska polityka wschodnia to przypadek, gdzie polityka zagraniczna służy podtrzymywaniu (reprodukowaniu) tożsamości, a potrzeby bezpieczeństwa ontologicznego utrudniają zmiany w relacjach z sąsiadami.

Rosyjska tożsamość imperialna w kontekście bezpieczeństwa ontologicznego

Ważną kwestią dla procesu kształtowania tożsamości rosyjskiej jest stosunek Rosjan do imperium. Imperium jest kluczowym historycznym „Ja” rosyjskiej tożsamości. Cechą imperium, co do której panuje powszechna zgoda wśród badaczy, jest system dominacji jednej zbiorowości nad innymi, co skutkuje podziałem na centrum i peryferie w ramach tego imperium. Imperium, czyli system polityczno-ekonomiczno-kulturowej dominacji ma dwa aspekty, tj. materialny (militarny, gospodarczy, technologiczny) oraz ideologiczny. W moich badaniach założyłam, że tożsamość imperialna to ten komponent autopercepcji i samoświadomości zbiorowości, który ukształtował się w wyniku stworzenia przez daną zbiorowość imperium. To także sposób, w jaki zbiorowość dominująca w imperium postrzega i interpretuje środowisko międzynarodowe. Tożsamość imperialna jest zatem skutkiem powstania imperium, ale, jak podkreślam w swoich badaniach, raz ukształtowana w ten sposób tożsamość staje się czynnikiem legitymizującym i utrwalającym istniejący system dominacji. Jednym z kluczowych środków podtrzymywania tożsamości imperialnej jest polityka zagraniczna [nr 5].

W celu zbadania współczesnej rosyjskiej tożsamości imperialnej, poddałam analizie Rosyjską Cerkiew Prawosławną. RCP rzadko jest badana w tym kontekście, stąd poczynione przeze mnie obserwacje rzucają nowe światło na dynamikę procesu samookreślenia nie tylko Cerkwi, ale także współczesnej Rosji. RCP kształtuje współczesną rosyjską narrację tożsamościową. Ponadto, w przeszłości była związana z instytucjami rosyjskiego imperium. Religia oraz instytucje wyznaniowe odgrywały ważną rolę w projektach imperialnych. Rola ta sprowadza się przede wszystkim do legitymizacji prawa do dominacji nad innymi, poprzez podkreślanie wyjątkowości zbiorowości uprzywilejowanej, promowanie uniwersalnej idei, wreszcie poprzez fizyczną obecność instytucji wyznaniowej na peryferiach [nr 5].

W ramach imperium rosyjskiego stworzonego przez Piotra Wielkiego, RCP była jednym z instrumentów polityki ekspansji i asymilacji kolejnych grup etnicznych. Przejęcie władzy przez bolszewików w 1917 roku, pod wieloma względami oznaczało dla Cerkwi naruszenie ciągłości jej tradycji, praktyk, a także tożsamości. Po 1991 roku RCP stanęła przed wyzwaniem określenia na nowo własnej roli w rosyjskim państwie i społeczeństwie. Moja analiza dyskursu i faktycznych działań podejmowanych przez Cerkiew, na podstawie bogatych materiałów empirycznych, ukazuje żywotność praktyk ukształtowanych w czasach imperialnych, które na początku XXI wieku po adaptacji do nowych okoliczności znów są obecne w RCP [nr 3,4,10,11,12,14,16]. Odwołanie się do koncepcji bezpieczeństwa ontologicznego pozwala wyjaśnić trwałość wybranych narracji i wyobrażeń RCP. Moje badania ujawniają jeden z ważnych przejawów reaktywacji „imperialnego syndromu” (za Emilem Painem) - myślenie hierarchów RCP o Kościele i jego wiernych w kategoriach racji stanu, bezpieczeństwa państwa, a nawet rywalizacji geopolitycznej. Ważnym przykładem jest obecna w dyskursie Cerkwi, a mało znana, koncepcja „bezpieczeństwa duchowego”, którą zbadałam przez pryzmat szeroko rozumianej działalności społecznej RCP, w tym pracę z migrantami i uchodźcami. Moje badania miały charakter pionierski i bazowały na oryginalnym materiale empirycznym, nieopracowanym wcześniej ani w polskiej, ani w obcojęzycznej literaturze przedmiotu [nr 16]. Innym aspektem tożsamości imperialnej widocznej we współczesnej Cerkwi, jest myślenie o etniczności przez pryzmat religii. To zagadnienie zbadałam w dwóch kontekstach: (1) relacji RCP z rosyjskimi *muftiatami* (tradycyjnymi wspólnotami islamskimi) [nr 14] oraz (2) postawy RCP wobec problemu ksenofobii i napięć międzyetnicznych przy jednoczesnym uwzględnieniu implikacji dla polityki Rosji [nr 11]. O oryginalności i znaczeniu tych badań świadczy fakt, że zostały opublikowane w prestiżowych czasopismach naukowych (lista A i lista C).

Istotnym wkładem w badania nad imperialnym aspektem współczesnej tożsamości RCP, jest moja analiza praktyk Cerkwi na Kaukazie Północnym [nr 3]. Badania Teda Hopfa pokazały, że Kaukaz po wojnach czeczeńskich ponownie zaczął odgrywać w procesie samoidentyfikacji Rosji rolę „Innego” wewnętrznego (Hopf 2002). Jednocześnie ważne jest także historyczne „Ja”, tj. Rosja-imperium. W regionie Kaukazu Północnego Rosyjska Cerkiew Prawosławna jawi się jako instytucja nie tylko wyznaniowa, ale jako instytucja publiczna, która w jednym szeregu z władzami federalnymi działa w regionie, mając na uwadze rację stanu. Analiza obecnej aktywności RCP pozwala dostrzec odradzanie się wzorców sięgających korzeniami czasów Imperium Rosyjskiego. Przy całej ostrożności przed uproszczeniami twierdzę, że można zaobserwować powrót Cerkwi do historycznych ról i stosowanego w przeszłości instrumentarium [nr 3]. W odróżnieniu od podboju Syberii, podbój Kaukazu był przedsięwzięciem nie kompanii handlowych, a efektem przemyślanej polityki państwowej, motywowanej właśnie geopolityką. Podbój Kaukazu był ściśle powiązany z działalnością misyjną Cerkwi. I choć styl szerzenia wiary ulegał pewnym zmianom, Cerkiew była nieodłączną częścią polityki kolonialnej.

Doświadczenia kaukaskie umocniły w Cerkwi tendencje do łączenia ewangelizacji z logiką geopolityki i racji stanu. Cerkiew przyzwyczaiła się do myślenia o sobie jako strażnicze ojczystrych rubieży. Realizuje tę rolę m.in. poprzez utrzymywanie relacji z lokalnymi elitami. Co ważne, moje badania pokazują, że w tym układzie RCP nie występuje jako instytucja wyznaniowa, lecz przede wszystkim jako przedstawiciel etnicznych Rosjan oraz władzy federalnej. W mojej pracy wykazałam, że współczesną retorykę i praktyki RCP z czasami imperium rosyjskiego łączy hasło „rechryścianizacji Kaukazu”, instytucja kozactwa czy adoracja nowych męczenników [nr 3]. Cerkiew odgrywa ważną rolę w kształtowaniu historii pamięci, m.in. odrzuca tezę o kolonialnym charakterze zależności między Moskwą i regionami, akcentując dobroczynny wpływ Rosji na rozwój Kaukazu. Zgodnie z dzisiejszą narracją RCP, która zaczęła dominować w rosyjskich podręcznikach historii napisanych już po wojnach czeczeńskich XX wieku, kolejne ziemie dobrowolnie podporządkowywały się władzy carów. XIX-wieczna wojna na Kaukazie to przejaw zderzenia cywilizacji, w którym Rosja prezentowała nowoczesność i postęp, a jej misja cywilizacyjna była wyrazem głębokiego samopoświęcenia. Formułą, która pozwala połączyć w jednej spójnej narracji rosyjski podbój i opór narodów kaukaskich jest pochwała patriotyzmu [nr 3]. Obie strony wykazały się męstwem i miłością wobec swoich ojczyzn (imperialnej lub lokalnych). Wygrana Rosjan pozwoliła stworzyć wyjątkową wielowyznaniową i wielonarodową cywilizację. Analiza aktywności Moskiewskiego Patriarchatu na Kaukazie Północnym pokazuje, jak mocny jest syndrom imperialny w tożsamości RCP i jak często podmiot ten myśli o swojej działalności nie tylko w kategoriach duchowych, ale również interesu państwa. Imperialny syndrom tożsamości RCP jest kolejnym przykładem trwałości tożsamości (w duchu *path-dependence*) związanej z bezpieczeństwem ontologicznym danego podmiotu.

W moich badaniach poświęciłam uwagę także roli RCP w kształtowaniu tożsamości regionu poradzieckiego [nr 12] – a jest to temat właściwie nieobecny w literaturze przedmiotu. Terytorium kanoniczne Patriarchatu Moskiewskiego obejmuje m.in. były republiki radzieckie z wyjątkiem Armenii i Gruzji. Zwłaszcza w państwach należących do Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), Cerkiew ma wpływ na kształtowanie prawno-instytucjonalnych relacji między władzami państwowymi i wspólnotami wyznaniowymi. Moja analiza działań RCP połączona z badaniem dynamiki dyfuzji norm na obszarze poradzieckim pokazała, że RCP funkcjonuje w regionie jako promotor norm [nr 12]. To ważna obserwacja, która uzupełnia o aktywność podmiotów niepaństwowych, badania nad obszarem poradzieckim skupione przede wszystkim na państwach. Wykazałam rolę Moskiewskiego Patriarchatu w upowszechnieniu rozwiązań ustawowych regulujących m.in. nauczanie religii w szkołach czy zwalczanie ekstremizmu religijnego. Najważniejszym przejawem oddziaływania RCP na państwa WNP, jest ukształtowanie swoistego modelu wyznaniowego. Na tej podstawie wprowadziłam do badań autorskie pojęcie „poradzieckiego modelu wyznaniowego” [nr 12]. Cechują ten model trzy elementy: (1) gwarantowana przez obowiązujące prawo świeckość państwa i równość wszystkich instytucji wyznaniowych względem prawa; (2)

funkcjonowanie zazwyczaj niesformalizowanej kategorii „konfesji tradycyjnych”, które czerpią z tego statusu korzyści (np. dostęp do środków masowego przekazu, subwencje państwowe, dostęp do przedstawicieli władzy najwyższej); (3) będący konsekwencją punktu drugiego warunkowy i uznaniowy charakter autonomii „tradycyjnych konfesji”, które w zamian za korzystny status są zobowiązane do wspierania i legitymizowania władzy.

Wbrew popularnej tezie o Cerkwi jako zakładnicze Kremla, w moich badaniach wykazuję, że uwikłanie RCP w sytuację zależności od władzy nie jest jedynie konsekwencją asymetrii istniejącej między dwoma stronami i prostej instrumentalizacji Cerkwi przez rządzące elity Rosji. Duża część hierarchów postrzega rolę Kościoła właśnie we wspieraniu państwa, co samo w sobie jest przejawem specyfiki tożsamości rosyjskiego Kościoła prawosławnego [nr 2,3,5,16]. Nie można przy tym zapomnieć, że tożsamość jest zjawiskiem dynamicznym kształtowanym przez relacje przynajmniej dwóch podmiotów. Proces samookreślenia RCP dokonuje się w kontekście zmian zachodzących w Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie dyskurs tożsamościowy Cerkwi nie pozostaje bez wpływu na formowanie tożsamości państwa rosyjskiego. Wagę tego wzajemnego oddziaływania potwierdzają moje obserwacje dotyczące roli RCP w kształtowaniu sentymentu imperialnego polityki Rosji [nr 3,5]. Cerkiew jest przywiązana do mocarstwowej pozycji Rosji, bo tylko taki status pozwoli skutecznie ochronić kluczową w przekonaniu RCP suwerenność kulturową i duchowe bezpieczeństwo. Hierarchowie podkreślają odrębność prawosławnej cywilizacji i jej doniosłą rolę w przywróceniu globalnej równowagi sił w XXI wieku. RCP występuje jako strażniczka dziedzictwa i pamięci historycznej społeczeństw WNP, budując symboliczną łączność między imperium rosyjskim, radzieckim i najnowszym okresem poradzieckim [nr 3,5,10,16]. W narracji kształtowanej przez hierarchów można dostrzec wysiłek na rzecz upowszechnienia i wzmocnienia poczucia wyjątkowości, odrębności, szczególnej misji i uniwersalnego przesłania wśród samych Rosjan, ale i innych narodów Świętej Rusi. Podkreślanie tych komponentów nie pozostaje bez wpływu na odnowienie imperialnego sentymentu w Rosji.

Manipulacja tożsamością na potrzeby wewnętrzne elit rządzących

Wśród moich projektów badawczych wyróżnia się tematycznie praca stworzona przy udziale dra Szymona Kardasia, poświęcona wizerunkowi władzy w odbiorze społecznym w Rosji, Gruzji, Turkmenistanie oraz na Białorusi [nr 1]. Wyniki tych badań zostały pogłębione i uzupełnione w moim artykule dla helsińskiego Instytutu Aleksanteri [nr 8]. Punktem wyjścia podjętych w tym zakresie badań był emitowany corocznie (od roku 2001) program, podczas którego obywatele Federacji Rosyjskiej mogą zadawać pytania Władimirowi Putinowi (tzw. *priamaja linia / telemost*). Pierwotnym celem projektu była analiza programu pod kątem jego roli w kreacji wizerunku władzy oraz tworzeniu więzi między obywatelami i przywódcą politycznym.

W trakcie badań okazało się, że projekt dostarczył wiele cennych uwag odnośnie do rosyjskiej tożsamości. W ramach projektu, którego byłam pomysłodawczynią, odpowiadałam za część teoretyczno-historyczną, za analizę przypadku Rosji, a także wstęp i zakończenie. Teoretyczno-historyczne wprowadzenie służyło kontekstualizacji współczesnego społeczno-politycznego fenomenu, jakim stał się program *pryamaja linia*.

W moich badaniach przekonuję, że *Telemosty* zasługują na uwagę badaczy z kilku względów. Przede wszystkim jest to forma bezpośredniej komunikacji między głową państwa, a obywatelami na niespotykaną wcześniej w przestrzeni poradzieckiej skalę. Nawet po uwzględnieniu kontroli władz nad doborem pytań i zadających je uczestników (co skutkuje ograniczoną spontanicznością oraz samo-inicjatywnością tych ostatnich), sam fakt interakcji między prezydentem i obywatelami nadaje temu wydarzeniu wartość szczególną w porównaniu z wiecami wyborczymi, orędziami telewizyjnymi, konferencjami prasowymi itp. Oto obywatele raz do roku mogą zwracać się do głowy państwa z prośbami, pytaniami, krytyką, kierować uwagi, zgłaszać pretensje, a wszystko to, transmitowane na żywo, rozgrywa się przed oczami milionów widzów. Akcje PR mają charakter incydentalny. Nawet jeżeli są one częścią przemyślanej, spójnej polityki, to przeciętny odbiorca ma wrażenie przypadkowości. W przypadku *telemostów* cykliczność przydaje im charakteru rytuału, który nie może odbyć się bez aktywności, nawet jeśli zmanipulowanej, społeczeństwa. *Telemosty* są medialnym widowiskiem, które przyciąga uwagę nie tylko mieszkańców Federacji Rosyjskiej, ale także Rosjan żyjących za granicą. Ponadto program zawsze cieszy się zainteresowaniem zagranicznych komentatorów [nr 1,8].

W celu zidentyfikowania funkcji programu, przeanalizowałam wszystkie stenogramy oraz zapisy audiowizualne z lat 2001-2017, a także komentarze publicystyczne towarzyszące każdej edycji, jak również sondaże przeprowadzane wśród widzów. Moje badania miały pionierski charakter, gdyż nikt wcześniej nie badał programu całościowo, a jedynie wybrane aspekty (np. język wystąpień). Pozwoliło to poczynić ważne obserwacje dotyczące ewolucji samego programu, ewolucji jego funkcji, jak również związku między dynamiką istniejącego w Rosji systemu politycznego, a dynamiką programu [nr 1,8].

Charakteryzując ewolucję programu, uwzględniałam zmiany formatu (np. nowe technologie zadawania pytań, pojawienie się widowni w studio) oraz styl wystąpień Putina. W moich badaniach zauważyłam, że zmiany w formacie samego programu do pewnego stopnia odzwierciedlały stadium rozwoju systemu politycznego (konsolidacji władzy). Pierwsze lata (2001-2003) były okresem tworzenia zrębów nowego systemu politycznego – stopniowego uniezależnienia się nowego prezydenta od kręgów jelicynowskich, wprowadzenia zaufanych ludzi, m.in. z FSB na kluczowe stanowiska, podporządkowania oligarchów, wreszcie stopniowa likwidacja niezależnych od Kremla środków masowego przekazu. Jednocześnie duża część społeczeństwa zaczęła odczuwać pozytywne skutki stabilizacji, co przypisywano skutecznej polityce Putina. Prezydent został obdarzony dużym kredytem zaufania, budził powszechny entuzjazm i nadzieję na

zmiany. Także *telemost* wzbudzał szczere zainteresowanie, był postrzegany jako eksperyment, innowacyjna formuła podkreślająca otwartość prezydenta na obywateli. Lata 2005-2008, na które przypada szczyt popularności Władimira Putina, to czas rozbudowy programu i nadania mu medialnego rozmachu (wysyłanie pytań za pomocą SMS-ów, goście w studio, włączenie więcej stacji telewizyjnych i radiowych do emisji itd.). Okres 2008-2011 jest naznaczony konsolidacją systemu. Wtedy też pojawiają się pierwsze oznaki słabnącej legitymizacji władzy oraz problemy z rytualizacją charyzmy przywódcy. Tendencje te uwidoczniły się w *telemostach* poprzez nadanie programowi formuły *talk-show*, znacznemu zmniejszeniu wrażenia spontaniczności i bezpośredniości, które dawały połączenia z różnymi miejscowościami. Okres ten zamyka program z roku 2011, który stał się propagandowym elementem kampanii wyborczej. Program otwierający trzecią kadencję Władimira Putina na Kremlu także odzwierciedlił kondycję systemu politycznego – celem tego *telemostu* była konsolidacja wiernego Putinowi elektoratu, a także zdyscyplinowanie władz regionu. Program zorganizowany w niespełna miesiąc po aneksji Krymu odbył się już w innej rzeczywistości społeczno-politycznej. Na fali „krymskiego patriotyzmu” i pod wpływem presji zewnętrznej Rosjanie odczuli potrzebę konsolidacji z przywódcą. *Telemost* z 2014 roku był środkiem manifestacji narodowej jedności, krzepiącej dla samych Rosjan i dającej wiele do myślenia „społeczności międzynarodowej”. Lata 2015-2017, to w Rosji okres z jednej strony wywołanych sankcjami trudności gospodarczych, ale też znaczny stopień patriotycznej mobilizacji społeczeństwa. Wysokie notowania popularności Władimira Putina (ponad 80%) wzmocniły jego osobisty mandat, co skutkowało w przypadku programu powrotem do sprawdzonych rozwiązań z okresu porównywalnej popularności prezydenta, tj. lat 2005-2008 [nr 1,8].

W całym badanym okresie, 2001-2017, wskazałam następujące funkcje społeczno-polityczne programu. *Priamaja linia* jest niewątpliwie instrumentem kreacji wizerunku przywódcy zgodnym z rosyjską kulturą polityczną. Formuła *telemostów* pozwala aktywizować tradycyjne wyobrażenia o władzy (komponent historycznego „Ja”) i projektować je na osobę Władimira Putina. Połączenie wizji z wszechstronną interakcją transmitowaną na żywo, przede wszystkim wzmacnia więź emocjonalną między władzą i społeczeństwem. Widzowie mają wrażenie, że znaleźli się w centrum uwagi władzy. W ten sposób zostaje zaspokojona ich potrzeba bycia otoczonym troską przez władzę. Wrażenie to jest tym silniejsze, że Władimir Putin udoskonalił przez lata umiejętność wyrażania empatii, okazywania wiarygodnie solidarności i zrozumienia dla problemów obywateli. Widowisko transmitowane na żywo tworzy poczucie (iluzję) wspólnoty i wzmacnia poczucie lojalności.

Telemosty wzmacniają także wrażenie spersonalizowania władzy, która nie jest związana ze sprawowaniem konkretnego urzędu, lecz raczej z konkretną osobą. Najlepszym tego przykładem jest fakt, że formuła stworzona na rzecz komunikacji prezydenta z obywatelami, stała się w roku 2008 formą kontaktu obywateli z Władimirem Putinem. Dobitnie dowiodła tego zmiana nazwy programu z neutralnej emocjonalnie *Priamaja Linia* na spersonalizowaną *Razgawor z Władimirom Putinym*.

Prodołzenie (tłum. *Rozmowa z Władimirem Putinem. Kontynuacja...*). Majestat władzy został przypisany wybrańcy, a nie skojarzony z konkretnym urzędem. Co ważne, gdy Putin rozpoczął trzecią kadencję prezydencką znowu zmieniono tytuł programu, tym razem na *Priamaja Linia z Władimirom Putinym* [nr 1,8].

Telemosty utrwalają wyobrażenie o hierarchiczności władzy. Władimir Putin występuje jako najwyższy zwierzchnik: wie o wszystkim, dogląda spraw, kontroluje i zna gubernatorów (włącznie z ich datami urodzin). Chce, by ludzie do niego dzwonili, w każdym programie podkreśla, ile dla niego znaczy ta forma bezpośredniej komunikacji. Nie można nie zauważyć paternalistycznego charakteru interakcji władza-obywatele podczas *telemostów*. Władimir Putin występuje w roli zatroskanego, surowego ojca, który czeka na skargi, wysłuchuje żali, pomoże, ochroni przed urzędnikami.

Moje badania wykazały, że *telemosty* eksponują i uwiarygadniają trzy główne cechy wizerunku władzy (za Jeleną Szestopał) – aktywność, siłę, atrakcyjność. Władimir Putin niewątpliwie wypada w programach jako człowiek czynu, podróżujący po całej Rosji, nawiązujący znajomości. Działa, weryfikuje wykonalność swoich decyzji, sprawdza urzędników, pamięta o prośbach obywateli. Dotrzymuje słowa, bo obywatele dzwonią i dziękują. Można na niego liczyć. Jest silny, skuteczny, decyzyjny. Formuła programu uwypukla atrakcyjność przywódcy we wszystkich jej aspektach: (1) fizycznym: wytrzymuje 4-godzinny program, pełen energii, nie traci koncentracji; (2) moralnym: odwołuje się do wartości, nagradza poszkodowanych, opowiada się po stronie słabszych; (3) psychologicznym: prezentuje on pełen zakres swoich umiejętności komunikacji; (4) kompetencji zawodowych: wiedza i sprawność zarządzania.

W moich badaniach ważnym spostrzeżeniem jest to, że program służy kreacji wizerunku samego społeczeństwa - jako biernych odbiorców wizji, roztaczanej przez przywódcę. *Telemosty* pokazują statyczny obraz rosyjskiego społeczeństwa z tradycyjnym podziałem ról. Pytania zadają zazwyczaj przedstawiciele inteligencji (studenci, nauczyciele, lekarze, wolne zawody), robotnicy, żołnierze, rolnicy (choć tych wyraźniej jest najmniej) oraz emeryci jako oddzielna grupa. Za to właściwie nieobecni są przedstawiciele profesji ważnych dla rozwoju nowoczesnego społeczeństwa, np. prawnicy, drobni przedsiębiorcy czy działacze organizacji pozarządowych (zmiany w tym względzie nastąpiły dopiero w programach z 2015 i 2016 roku). W programie wyłania się obraz obywatela, który od władzy przede wszystkim potrzebuje opieki i pomocy. Przywódca spełnia swoją rolę, gdy wysłuchuje skarg, radzi, co robić w trudnych sytuacjach, zapewnia ochronę przed urzędnikami, przywraca poczucie sprawiedliwości itd. Uczestnicy programu pytają najczęściej o sprawy bezpośrednio ich dotyczące, tak więc emeryci o emerytury, studenci o stypendia, żołnierze o reformę armii itd. To daje też wyobrażenie o podziale ról w społeczeństwie. Ciekawe są też pytania dotyczące moralności, wartości, kierunku rozwoju cywilizacyjnego Rosji, wskazujące na oczekiwania od władzy także wizji i przodownictwa na tym polu [nr 1,8].

W tym samym czasie, obywatele uczestniczą razem z władzą w pewnym rytuale wpływającym na ich wzajemną relację. Odwołując się do koncepcji Erica Rothenbuhlera uznałam *telemosty* za przykład komunikacji rytualnej. To kolejna ważna funkcja programu. *Telemosty* są typem rytuału-specjalnego wydarzenia. Na formę działania rytualnego składają się symbole odnoszące się do stosunków społecznych, w przypadku *telemostów* – do ugruntowanej w tradycji relacji władza-obywatele. Ponadto skuteczność oddziaływania *telemostów* na widzów zwiększa kondensacja symboli, która cechuje program. *Telemost* jest rytuałem medialnym, bo jego uczestnicy wyłączają się w trakcie programu z codzienności i w skupieniu celebrować czas wyjątkowy (święteczny). *Telemost* jako rytuał komunikacyjny służy podtrzymywaniu ładu społecznego [nr 1,8].

W moich badaniach podkreśliłam, że *priamaja linia* z roku 2014 dowiodła, że program może być też środkiem komunikacji ze środowiskiem zewnętrznym (pewne treści programu, w ocenie komentatorów, były skierowane do przywódców innych państw, a nie rosyjskich obywateli). W moich badaniach dotarłam również do zapomnianego programu zorganizowanego na długo przed aneksją Krymu, który też pełnił taką rolę. Mianowicie w 2004 roku ukraińskie stacje telewizyjne zorganizowały *telemost* z Władimirem Putinem dla ukraińskich obywateli [nr 8].

Ważnym wnioskiem z moich badań jest ponadto wskazanie funkcji *telemostów* jako istotnego sposobu dyscyplinowania lokalnych elit. Co ważne, ta funkcja programu miała początkowo niewielkie znaczenie, lecz po 2013 roku stała się istotnym elementem spersonalizowanego systemu mikrozarządzania (za Marią Lipman), który charakteryzuje współczesny rosyjski system polityczny.

Moje badania dowiodły, że program, który w oczach ponad 60% Rosjan (dane z 2016 r.) jest wiarygodny, stanowi przykład tego, jak rządzące elity manipulują zakorzenionymi w tradycji wyobrażeniami o „dobrej władzy” (historycznym „Ja”). Celem manipulacji jest stworzenie dodatkowego źródła legitymizacji w systemie, którego demokratyczny mandat jest słaby. Moje badania pokazują, jak przywództwo politycznie świadomie aktywizuje i instrumentalizuje wybrane komponenty tożsamości – te najbardziej odpowiadające potrzebom systemu politycznego. Niemniej, i to ważna uwaga, powodzenie polityki manipulacji zależy właśnie od tego, na ile właściwie elity rządzące odczytują potrzeby społeczeństwa warunkowane bezpieczeństwem ontologicznym i tożsamością. Ponadto, same elity poddane od urodzenia socjalizacji w danych realiach społecznych, nie prowadzą polityki instrumentalizacji zupełnie w oderwaniu od kontekstu rodzimej kultury i tradycji. Przekonanie, że rosyjski naród potrzebuje silnego przywódcy (i takiego programu) jest także przejawem sytuacji, w której tożsamość jest przesłanką podejmowanych przez elitę działań.

B. Tożsamość w warunkach symbolicznej rywalizacji podmiotów międzynarodowych

Tożsamość nabiera szczególnego znaczenia w warunkach symbolicznej rywalizacji podmiotów międzynarodowych. Tezy Samuela Huntingtona o rywalizacji prowadzącej do zderzenia cywilizacji, cieszą się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Rosji popularnością nie tylko wśród akademików. Tezy Huntingtona padły w poradzieckiej Rosji na żyzny grunt, bo jak pokazują badania Chrisa Millera już w latach siedemdziesiątych XX wieku w ZSRR część intelektualistów (np. Nodari Simonia) zaczęła uzupełniać koncepcje marksizmu-leninizmu o aspekt cywilizacyjny. W duchu konstruktywistycznego rozumienia rzeczywistości jako skonstruowanej społecznie idee cywilizacyjne stworzyły ramy dla nowego dyskursu, nowej tożsamości Federacji Rosyjskiej i postrzegania areny międzynarodowej jako przestrzeni rywalizacji symbolicznej. W moich pracach zwracam uwagę na to, że dla rosyjskiego myślenia o środowisku międzynarodowym charakterystyczna jest oś „hegemoniczny-antyhegemoniczny”. Wydarzeniem, które skłoniło mnie do pogłębionych badań nad tym zagadnieniem był tzw. zwrot konserwatywny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej, czyli tendencja elit rządzących (widoczna zarówno w retoryce, jak i konkretnych decyzjach) do akcentowania przywiązania Rosji do tradycyjnych wartości i moralności.

Ważną poczynioną przeze mnie obserwacją było rozróżnienie między zwrotem konserwatywnym w polityce krajowej oraz zagranicznej [nr 9,15]. Dowiodłam, że choć oba zjawiska występowały w tym samym czasie i oddziaływały na siebie, nie były tożsame. Zwrot konserwatywny w polityce wewnętrznej był następstwem protestów społecznych przeciwko nieprawidłowościom wyborczym na przełomie 2012 i 2013 roku. Celem odgórnego re-tradycjonalizacji sfery publicznej była zatem konsolidacja elektoratu i delegitymizacja liberalnych ruchów opozycyjnych. Zwrot konserwatywny w polityce zagranicznej wydarzył się wcześniej, bo na przełomie 2005 i 2006 roku w reakcji na tzw. kolorowe rewolucje w byłych republikach radzieckich. Zmiana władzy w wyniku protestów społecznych w Gruzji (2003) czy na Ukrainie (2005) była interpretowana przez władze rosyjskie jako wydarzenia inspirowane przez wybrane państwa zachodnie i wymierzone w najważniejszy atrybut statusu mocarstwowego Rosji, tj. strefę jej uprzywilejowanych wpływów. Celem zwrotu konserwatywnego w polityce zagranicznej było stworzenie projektu normatywnego alternatywnego dla hegemonicznego liberalnego projektu Zachodu. Zatem zwrot konserwatywny w rosyjskiej aktywności na arenie międzynarodowej ma charakter anty-hegemoniczny i jest ściśle związany z mocarstwową tożsamością Rosji. Co ważne, Rosja traktuje rywalizację symboliczną, jako jedno z kluczowych pól rywalizacji o dominację w pozimnowojennym łańdże międzynarodowym [nr 2,4,9,15]. To spostrzeżenie zmobilizowało mnie do dalszych badań. Zwróciłam uwagę na powiązanie tradycji rosyjskiego konserwatyzmu z geopolityką [nr 15]. Rozwijający się w XIX wieku w Rosji konserwatywny światopogląd od początku miał rys antyhegemoniczny. Wyrażał opór nie tyle wobec zmian zachodzących w samej Rosji, ale przede wszystkim wobec presji

wywieranej na Rosję przez Zachód (w tamtym czasie reprezentowanym przez państwa zachodniej Europy).

Kluczowa rola Zachodu w kształtowaniu tożsamości Rosji skłoniła mnie do analizy dynamiki relacji USA-Rosja po roku 1991 z perspektywy teorii tożsamości społecznej (ang. *social identity theory*, SIT) [nr 9,15]. Za trafne uznałam obserwacje Debory Welch Larson i Aleksieja Szewczenki, a także Ivera Neumanna, którzy podkreślali znaczenie uznania (ang. *recognition*) dla bezpieczeństwa ontologicznego Rosji i w konsekwencji dla prowadzonej przez Rosję polityki zagranicznej wobec Zachodu. Uwzględniając prace wymienionych badaczy, wyjaśniłam ewolucję relacji USA-Rosja niezaspokojeniem przez tę drugą ambicji statusowych. W świetle teorii tożsamości społecznej, tzw. okres atlantycki w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-1992) był konsekwencją realizowania przez władze rosyjskie strategii naśladownictwa (ang. *emulation*) państw Zachodu, by w ten sposób uzyskać upragniony status równorzędnego partnera. Rozczarowanie Rosji polityką USA i państw NATO (m.in. w wyniku przyjęcia byłych członków Układu Warszawskiego do NATO, bombardowania Serbii w 1999 roku czy ataku USA na Irak w 2003 roku) stopniowo doprowadziło do przyjęcia innej strategii uzyskania uznania, mianowicie podkreślającej odmienną Rosji od Zachodu (ang. *social creativity*). W moich badaniach dowodziłam, że w tym ujęciu, zwrot konserwatywny w polityce zagranicznej Rosji można interpretować jako instrument zgodny ze strategią podkreślania odrębności pozbawionej rysu konfrontacyjnego. Dopiero pogorszenie relacji z Zachodem na skutek aneksji Krymu (2014) i konfliktu na wschodzie Ukrainy przesunęło rosyjską strategię uzyskania pożądanego statusu w stronę ostatniej opcji, czyli rywalizacji społecznej (ang. *social competition*). Celem tej strategii jest nie tyle podkreślanie własnej odmienności, ile podważanie dominującej pozycji Zachodu w sferze wartości, norm i symboli [nr 9,15].

Postrzeganie dynamiki na arenie międzynarodowej przez pryzmat rywalizacji symbolicznej skłania państwa do tworzenia niezbędnego instrumentarium. Do analizy przypadku Rosji wykorzystałam koncepcję potęgi symbolicznej i kapitału symbolicznego Pierra Bourdieu [nr 3]. Symboliczna potęga, według Bourdieu, jest zdolnością do przedstawiania innym własnych wartości, norm, kryteriów legitymizacji i systemów znaczeń jako obiektywnych oraz uniwersalnych. Symboliczna potęga i niezbędny dla jej utrzymania kapitał symboliczny są filarami ładu hegemonicznego. Odwołując się do koncepcji potęgi symbolicznej zaproponowałam innowacyjną i odmienną od dominującej interpretację działań Rosji [nr 3]. Przy uwzględnieniu priorytetowego potraktowania przez Kreml rywalizacji symbolicznej m.in. w sferze norm, uważam, że zmiany, które zaszły w polityce zagranicznej Rosji, choćby za rządów Władimira Putina, to nie tyle doraźne działania *soft power*, ale działania noszące znamiona budowy kapitału symbolicznego. Celem tych działań jest nie tylko podniesienie atrakcyjności Rosji czy poprawa jej wizerunku, lecz podważanie hegemonicznego porządku stworzonego przez Zachód, w którym Rosja jest skazana na pozycję „gorszego” mocarstwa. Zwycięstwo w sferze norm, wartości czy symboli wymaga kapitału symbolicznego, dlatego też Rosja stara się odbudować swój autorytet

mocarstwa-cywilizacji nadszarpnięty przez rozpad ZSRR. Moskwa próbuje to osiągnąć przede wszystkim przez umiejętne, selektywne odwoływanie się zarówno do tradycji Imperium Rosyjskiego, jak i ZSRR, co w zamierzeniu ma legitymizować ciągłość historyczną nowej Rosji i podkreślać jej autorytet sięgający korzeniami zamierzchłej przeszłości imperialnej. Działania Rosji zbadalam na przykładzie koncepcji tzw. *russkiego miru*, aktywności w Arktyce oraz rosyjskiej pomocy dla Chrześcijan na Bliskim Wschodzie [nr 3].

W rozumieniu Pierra Bourdieu, polityka państwa mająca na celu zbudowanie kapitału symbolicznego należy do pola politycznego. Pamiętając jednak o tym, że dla francuskiego socjologa potęga polityczna była subsferą symbolicznej potęgi, można przyjąć, że obecne działania Rosji, nawet jeżeli polityczne, są stylizowane na kapitał symboliczny. Rosja kwestionuje autorytet moralny Zachodu i przesuwa rywalizację do sfery wartości, norm, symboli. Stawką jest stworzenie nowego, korzystnego dla Rosji porządku normatywnego, który przez innych uczestników stosunków międzynarodowych byłby postrzegany jako prawowity. Wybór takiej strategii (między *social creativity* i *social competition*) ma konsekwencje także dla krajowej polityki Kremla. Dla odbudowy rosyjskiego kapitału symbolicznego niezbędna jest instytucja reprezentująca ciągłość historyczną, która może uwiarygodnić historyczny autorytet Rosji. Rosyjska Cerkiew Prawosławna, jak każda instytucja wyznaniowa związana z systemem symbolicznym (religią), jest jedną z nielicznych instytucji w Rosji, która może taką funkcję pełnić. Podkreślanie na tym polu szczególnej roli Cerkwi jest ważną obserwacją wynikającą z moich badań [nr 3]. Rosyjska Cerkiew Prawosławna nie tylko może, ale także chce wesprzeć działania Kremla zmierzające do zakwestionowania hegemonii Zachodu w wymiarze aksjologiczno-normatywnym. Ważną rolę w umacnianiu dwustronnej współpracy państwo-Kościół odgrywa zbieżność aspiracji obu stron odnośnie do statusu Rosji na arenie międzynarodowej. Zarówno Kreml, jak i Cerkiew są zgodne co do tego, że Rosja jest i musi pozostać mocarstwem. To wspólne dla państwa i Kościoła przekonanie ma związek z syndromem imperialnym, o którym wcześniej była mowa.

Będący, jak dotąd, kluczowym elementem rosyjskiego kapitału symbolicznego, tzw. zwrot konserwatywny nie powinien być interpretowany jedynie jako taktyczna zmiana, która zniknie z rosyjskiej polityki wraz z uregulowaniem konfliktu na Ukrainie. Moje badania pokazują, że zwrot konserwatywny pojawił się w rosyjskiej polityce wcześniej i niezależnie od aneksji Krymu. To „kolorowe rewolucje” skłoniły Kreml do odbudowy symbolicznego kapitału w rywalizacji mocarstwowej o najwyższą stawkę, tj. prawa do definiowania i narzucania systemu znaczeń korzystnego dla dominacji danej potęgi. Wśród państw należących do „klubu” mocarstw nuklearnych Rosja w sposób najbardziej widoczny i konsekwentny działa na rzecz podważenia hegemonii kulturowej Zachodu. Pozostałe mocarstwa nie angażują się, póki co, w ten obszar rywalizacji. Chiny manifestują pragmatyzm, Indie czynią z demokracji fundament narodowej tożsamości, a muzułmański Pakistan musi stawić czoła wewnętrznym wyzwaniom. Nie można nie zauważyć, że spośród wymienionych państw nuklearnych właśnie Rosja należąca do

kręgu cywilizacji chrześcijańskiej kwestionuje autorytet moralny Zachodu odwołując się do tradycyjnych wartości religijnych [nr 4]. Przykładem takiego działania prowadzonego przez zgodny tandem RCP – rosyjska dyplomacja jest zmiana podejścia do praw człowieka w rosyjskiej polityce zagranicznej, której poświęciłam odrębny tekst [nr 4]. Narzucana innym państwom interpretacja praw człowieka w duchu liberalizmu jest postrzegana przez Kreml i Cerkiew jako przejaw zachodniego hegemonizmu. Stawiając anty-hegemoniczny opór, Rosja promuje interpretację praw człowieka zgodną z tradycją wspólną dla religii światowych.

To konkretne zagadnienie potwierdza, jak ważne dla rozumienia zachowania Rosji na arenie międzynarodowej jest uwzględnienie napięć między państwami dominującymi w środowisku międzynarodowym, a państwami im w różnym stopniu podporządkowanymi (peryferie i pół-peryferie). W tym ujęciu pozycja Rosji jest szczególna, gdyż jest to państwo pod względem miejsca w gospodarce światowej pół-peryferijne (za Wiaczesławem Morozowem, Borysem Kagarlickim), jednocześnie zajmujące dominującą pozycję w swoim regionie, nazywanym przez samych Rosjan coraz częściej północną Eurazją. Rosyjska tożsamość formująca się w relacji z Zachodem wyraża się w dyskursie antyhegemonicznym, jednocześnie względem swoich bezpośrednich sąsiadów Rosja określa się jako opiekun, gwarant bezpieczeństwa, promotor cywilizacji, a więc poprzez dyskurs charakterystyczny dla hegemonii. Koncepcja *russkiego miru* jest przykładem inicjatywy mającej na celu wytyczenie symbolicznych granic kulturowej strefy wpływów cywilizacji rosyjskiej (eurazjatyckiej) [nr 3]. Analiza dynamiki procesu samoidentyfikacji Rosji i jego znaczenia dla polityki Rosji na obszarze WNP nie byłaby pełna bez uwzględnienia reakcji państw WNP. Moje badania wybranych narracji tożsamościowych elit rządzących w poszczególnych państwach regionu ukazały różnorodność przyjmowanych strategii. Kraje te rzadko proponowały własną wizję tożsamości całego regionu północnej Eurazji (wyjątek stanowi Kazachstan), większość jednak podkreślała swoją wyjątkowość i odrębność, co choć nie wprost antyrosyjskie, miało wymiar antyhegemoniczny [nr 7]. We wszystkich opisanych przypadkach proces samoidentyfikacji był częścią budowania pozycji danego państwa w regionie, który po 1991 roku na nowo musi określić swoją geopolityczną, ekonomiczną i kulturową tożsamość.

C. Misja jako rola-tożsamość. Poczucie misji w polityce zagranicznej

Większość prac poświęconych rosyjskiej tożsamości i polityce wskazuje mesjanizm jako jeden z trwałych i charakterystycznych komponentów historycznego procesu samoidentyfikacji Rosji. Poza paroma wyjątkami (Kirsten R. Bouveng, Maria Engström, Peter Duncan) brakuje prac, w których tezy dotyczące istoty rosyjskiego współczesnego mesjanizmu miałyby potwierdzenie w materiale empirycznym. Celem rozpoczętych przeze mnie latem 2016 roku badań jest wieloaspektowa charakterystyka współczesnego rosyjskiego mesjanizmu. Wymagało to przede wszystkim stworzenia

autorskiej koncepcji umożliwiającej operacjonalizację mesjanizmu na gruncie polityki zagranicznej [nr 10,15,18].

Mesjanizm wpisuje się w tradycję millenaryjną, tj. oczekiwanie rychłego końca świata oraz ostatecznego zbawienia. Andrzej Walicki uważał mesjanizm za typ religijnej, utopijnej świadomości. Co więcej, Walicki twierdził, że treści religijne i rys eschatologiczny są cechami konstytuującymi mesjanizm. Dlatego też polski badacz proponował traktowanie koncepcji, które odwołują się do misji bez kontekstu religijnego, jako mesjanizmu metaforycznego, który w celu rozróżnienia powinien być zapisywany „mesjanizm”. Choć konceptualnie zasadne jest mówienie o dwóch rodzajach mesjanizmu (np. religijny i świecki/ mesjanizm i misjonizm), to należy traktować te dwa rodzaje jako swoiste typy idealne. Często z trudem przychodzi jednoznaczne określenie, czy idee danego myśliciela przynależą do mesjanizmu czy też misjonizmu. W rzeczywistości twórcy koncepcji mesjanistycznych nie są tak systematyczni i zdyscyplinowani, jak by sobie tego życzyli badacze mesjanizmu. Dlatego też wiele poglądów, które można scharakteryzować jako mesjanistyczne ma hybrydowy charakter i łączy w sobie zarówno religijne, jak i świeckie motywy. Z tego samego powodu nie należy ulegać pokusie uproszczonej wizji chronologicznie uporządkowanej ewolucji mesjanizmu w misjonizm, czyli od religijnej do świeckiej idei [nr 15].

Chcąc uniknąć pułapki dychotomicznego myślenia o mesjanizmie, postanowiłam stworzyć autorską koncepcję wychodząc od wspólnych cech mesjanizmu religijnego i świeckiego [nr 10,15,18]. Tym, co łączy oba zjawiska, jest teleologiczne rozumienie historii, czyli założenie, że historia jest logicznym procesem o początku i końcu, w którym wspólnota wybranych (naród, państwo lub jednostka) ma szczególną misję do wypełnienia. Mesjanizm i misjonizm, cechuje poczucie konieczności historycznej, w której zbiorowość jest tylko instrumentem przeznaczenia.

Drugim wspólnym punktem (obok teleologicznego rozumienia historii) świeckiego i religijnego mesjanizmu jest uniwersalizm. Uniwersalizm jest konsekwencją wiary w jednolite, obiektywne prawa historii. Mesjanizm pozbawiony komponentu uniwersalnego staje się nacjonalizmem.

Trzecim komponentem łączącym mesjanizm i misjonizm jest misja, czyli imperatyw działania, aktywnego kształtowania rzeczywistości w celu urzeczywistnienia Ideału, wypełnienia zamysłu Opatrzności. Misję uznałam za centralną kategorię w badaniach nad mesjanizmem w polityce zagranicznej (dlatego też używam pojęcia „narracja misyjna”). W mojej koncepcji misję charakteryzują trzy cechy. Po pierwsze, (1) wspólnota obdarzona poczuciem misji jest przekonana o swoim wyjątkowym przeznaczeniu. To przekonanie rodzi z kolei (2) poczucie wyższości moralnej. To druga cecha misji. Wreszcie – trzecia cecha – (3) wspólnota realizuje misję, nie kierując się jedynie własnym interesem, a ku ogólnemu pożytkowi. Ten uniwersalizujący element misji może (choć nie musi) łączyć się z podkreśleniem samoofiarności wspólnoty obdarzonej misją [nr 10,15].

Pytanie o misję w kontekście polityki zagranicznej jest pytaniem o to, jaką rolę dla siebie na arenie międzynarodowej dane państwo przewiduje. Jest to pytanie o tożsamość państwa, a misja to projekcja tożsamości państwa na arenie międzynarodowej. Misja jest rolą-tożsamością (w rozumieniu Wendta) ściśle związaną z bezpieczeństwem ontologicznym danego państwa [nr 10]. Moja autorska koncepcja misji w polityce zagranicznej jest ważnym wkładem w rozwój stanu wiedzy na temat tego zjawiska. Stworzenie tej koncepcji było rezultatem analizy istniejących opracowań historycznych, filozoficznych, socjologicznych i religioznawczych dotyczących zjawiska mesjanizmu. Prace te umożliwiły mi również krytyczną weryfikację poglądów powtarzanych w pracach naukowych na temat mesjanizmu ogólnie i rosyjskiego w szczególności [nr 18]. Wskazałam dziewięć takich poglądów: (1) idea Trzeciego Rzymu jako praźródło rosyjskiego mesjanizmu; (2) misja wyłącznie jako przesłanka polityki zagranicznej; (3) misja wyłącznie jako instrument polityki zagranicznej; (4) poczucie misji służy legitymizacji ekspansji; (5) poczucie misji jest przejawem irracjonalizmu; (6) narracja misyjna służy kompensacji słabości ekonomicznej; (7) poczucie misji jest kształtowane wyłącznie przez czynniki wewnętrzne (tj. wewnątrz danego kraju); (8) misyjna narracja jest przejawem reaktywnej nowoczesności; (9) społeczeństwo rosyjskie potrzebuje narracji misyjnej. Mój komentarz, przedstawiony syntetycznie do wyżej wymienionych poglądów, jest następujący: (1) rosyjska tradycja mesjanistyczna nie jest rezultatem nieprzerwanego od XVI wieku oddziałującej na rosyjskie elity idei Trzeciego Rzymu, gdyż jak dowodzą badania Romana Szporluka i Marshalla T. Poe czy Any Siljak, idea ta stała się szerzej znana elitom rosyjskim dopiero w drugiej połowie XIX wieku; (2) i (3) misja jest interpretowana jako istotny atrybut prawdziwego mocarstwa i właśnie w tym kontekście, będąc komponentem tożsamości mocarstwowej, funkcjonuje jako przesłanka aktywności Rosji na arenie międzynarodowej. Nie oznacza to jednak, że dyskurs misyjny nie jest instrumentalizowany na potrzeby bieżącej polityki; (4) wśród typów misji przypisywanych Rosji są takie, które mogą legitymizować zarówno ekspansję, jak i tendencje izolacjonistyczne; (5) przypisywanie przez elity swojemu państwu misji jest przejawem *ekscepcjonalizmu*. Przekonanie o własnej wyjątkowości może być łączone z powszechnie uznawanym za racjonalne myśleniem geopolitycznym i dążeniem do maksymalizacji potęgi; (6) nie istnieje zauważalna korelacja między złą koniunkturą ekonomiczną i wzrostem intensywności narracji misyjnej. Zauważalna jest za to inna zależność – dyskurs misyjny pojawia się zazwyczaj w sytuacjach słabnięcia legitymizacji elit rządzących; (7) treść i funkcja misji kształtują się nie tylko pod wpływem konkretnej tradycji, ale także pod wpływem takich czynników, jak pozycja danego państwa w międzynarodowej hierarchii; (8) misyjna narracja, nawet gdy pojawia się w polityce zagranicznej państw stawiających w ten sposób opór zewnętrznej presji (modernizacji na wzór innych państw), służy nie tylko kompensacji, ale jest naśladownictwem zachowania państw najlepiej rozwiniętych, które także posługują się narracją misyjną (np. USA); (9) badania rosyjskich socjologów wskazują, że atrakcyjność narracji misyjnej jest ograniczona i wiąże się przede wszystkim z przywiązaniem Rosjan do Rosji jako mocarstwa (a mocarstwo powinno mieć misję) [nr 18].

Drugim aspektem moich badań nad misją było wyselekcjonowanie materiału empirycznego, który pozwoliłby na wstępne zastosowanie koncepcji. Kierując się obserwacjami poczynionymi wcześniej na temat specyfiki współczesnego procesu formowania tożsamości Rosji mój wybór padł na RCP w latach 2009-2016 (pod przywództwem patriarchy Kiriłła) [nr 10]. Były trzy powody takiego wyboru przedmiotu badań. Po pierwsze, tradycja prawosławna jest ważnym (choć nie jedynym) źródłem rosyjskiego poczucia misji i wyjątkowości. Po drugie, RCP odgrywa ważną rolę w kształtowaniu współczesnego dyskursu tożsamościowego w Rosji, a także blisko współpracuje z państwem w sferze polityki zagranicznej. Po trzecie, ze względu na specyfikę języka RCP odwołuje się do misji oraz innych motywów mesjanistycznych wprost, co znacznie ułatwia zrekonstruowanie dyskursu misyjnego. W celu zbadania narracji misyjnej RCP poddałam analizie około tysiąc tekstów (dokumentów, wywiadów, przemówień, artykułów) opublikowanych przez Patriarchat Moskiewski na swojej oficjalnej stronie internetowej, a więc bez wątplenia stanowiących oficjalny dyskurs Cerkwi. Ważnym zabiegiem metodologicznym było wprowadzenie na tym etapie badań pytań-kategorii porządkujących analizę dyskursu. Do tych pytań należą: (1) czym jest misja? (jak rozumieją ją sami uczestnicy dyskursu); (2) co jest źródłem misji? (np. Bóg, historia); (3) kto jest odpowiedzialny za realizację misji? (np. naród, państwo, Cerkiew); jakie są typy misji?; jaki jest wektor misji? (misja reaktywna zmierzająca do przywrócenia starego porządku czy misja progresywna z celem ukształtowania nowego ładu); jakie role pełni dyskurs misyjny? [nr 10,15]. Moje badania dyskursu misyjnego na przykładzie RCP wykazały znaczną ciągłość między misjami przypisywanymi Rosji przez jej elity w XIX wieku, a tym, jak dzisiaj widzi je RCP. Jednocześnie można też zaobserwować adaptację misji do nowych warunków, m.in. podkreślanie roli Rosji jako współtwórczyni normatywnego aspektu ładu międzynarodowego, co z kolei współgra z wyobrażeniem o kluczowym znaczeniu rywalizacji symbolicznej w kształtowaniu pozimnowojennego ładu międzynarodowego. Badania narracji RCP, potwierdziły ścisły związek między misją i tożsamością mocarstwową. Misja, będąc atrybutem Rosji-mocarstwa, jest przesłanką rosyjskich działań na arenie międzynarodowej.

Badania nad współczesnym rosyjskim mesjanizmem skłoniły mnie do refleksji także nad jego polskim odpowiednikiem. Pisząc o prometejskiej tradycji polskiej polityki wschodniej zaproponowałam pojęcie „fantomowego mesjanizmu” [nr 17]. Obecność mesjanistycznego rysu w polskiej wschodniej myśli politycznej podtrzymuje poczucie ciągłości między I RP (*antemurale christianitatis*), Polską pod zaborami (Chrystus narodów) i II RP (Prometeusz). Mesjanizm (poczucie misji) jest jednym z zasobów bezpieczeństwa ontologicznego Polski. Być może, w przypadku II i III RP należałoby mówić o „fantomowym mesjanizmie” na podobieństwo fantomowego bólu odczuwanego w miejscu amputowanej kończyny. Mocarstwowa I Rzeczpospolita zniknęła, ale narracja charakterystyczna dla tożsamości mocarstwowej pozostała. Potwierdzałoby to spostrzeżenia Jennifer Mitzen o kluczowej roli narracyjnych nawyków (ang. *habits*,

routines) w kształtowaniu i podtrzymywaniu tożsamości oraz wzmacnianiu bezpieczeństwa ontologicznego.

Podsumowanie

Osią prowadzonych przeze mnie badań w latach 2010-2018 była wieloaspektowa analiza zależności istniejących między tożsamością i polityką zagraniczną. Tożsamość jest przesłanką zachowań państwa, czego dowiodły moje badania nad czynnikiem strachu w procesie samoidentyfikacji państwa, ze szczególnym uwzględnieniem relacji Rosji z Zachodem i Chinami. Uwzględnienie tożsamości (m.in. wskazanych przeze mnie trzech historycznie utrwalonych wizerunków państwa, narodu i armii chińskiej) pozwala lepiej zrozumieć politykę Rosji wobec ChRL. Ważne są także poczynione przez mnie obserwacje dotyczące specyfiki syndromu imperialnego obecnego w procesie samoidentyfikacji zarówno państwa rosyjskiego, jak i Cerkwi. Istotnym wkładem w naukowe rozumienie współczesnej narracji tożsamościowej Rosji jest uwzględnienie przeze mnie relacji między centrum i peryferiami, co pozwala ukazać antyhegemoniczny rys rosyjskiego dyskursu zestawiony z antyhegemonicznymi praktykami państw WNP. Nowatorskim jest także zwrócenie uwagi na rolę RCP jako instytucji promującej normy, a przez to uczestniczącej w kształtowaniu nowej tożsamości obszaru poradzieckiego (WNP). Wprowadzone przeze mnie pojęcie „poradzieckiego modelu wyznaniowego” jest wkładem w teoretyczną konceptualizację procesów zachodzących w tym regionie. Analiza *Priamoj Linii* była pionierskim zadaniem, które dostarczyło ważnych informacji na temat tożsamości elit i społeczeństwa, stosunku do tradycji, a także źródeł i specyfiki legitymizacji systemu politycznego, który ukształtował się w Rosji po 2000 roku. Moje badania nad tzw. zwrotem konserwatywnym w polityce zagranicznej dostarczyły nowych argumentów na rzecz zasadności uwzględniania w analizie zachowań państw znaczenia ambicji statusowych. Zaproponowałam oryginalną interpretację zwrotu konserwatywnego w świetle koncepcji potęgi i kapitału symbolicznego, a także teorii tożsamości społecznej. Rozpoczęte badania nad współczesnym rosyjskim mesjanizmem przyniosły sformułowanie autorskiej koncepcji misji w polityce zagranicznej, a także krytyczną weryfikację poglądów na temat mesjanizmu dominujących w obecnych w pracach naukowych.

3. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH ORAZ WYBRANYCH OSIĄGNIĘĆ DYDAKTYCZNO-POPULARYZATORSKICH

3.1. Publikacje

23 publikacje nieuwzględnione w cyklu publikacji (dorobku) koncentrują się wokół trzech zagadnień: (I) „dyplomacji konfesyjnej”; (II) Rosji w stosunkach międzynarodowych; (III) religii w państwach poradzieckich. Odrębny zbiór (IV) stanowią prace poświęcone państwom byłej Jugosławii oraz (V) rozdział w podręczniku akademickim na temat teorii w nauce o stosunkach międzynarodowych poświęcony konstruktywizmowi.

I. Dyplomacja konfesyjna

Dyplomacja konfesyjna jest pojęciem, które wprowadziłam w mojej rozprawie doktorskiej, a następnie rozwijałam [5, 7, 8 - numery w nawiasach kwadratowych wskazują konkretne publikacje nieuwzględnione w cyklu. Spis tych publikacji z przypisanymi im numerami porządkowymi znajduje się poniżej]. Ważną w tym względzie była monografia wydana przez Routledge (Nowy Jork-Londyn 2012), która stanowiła zaktualizowaną i znacznie rozszerzoną wersję mojego doktoratu [nr 1]. Książka ta doczekała się pozytywnych recenzji, m.in. Chris Marsh w renomowanym czasopiśmie „Russian Review” (2013, vol.72, No. 3, s. 543-544 – recenzję załączam na płycie) uznał ją za wybitną pozycję („excellent study”), do której czytelnik będzie wielokrotnie wracał. Istotnym krokiem na drodze zniuansowania koncepcji dyplomacji konfesyjnej była zaproponowana przeze mnie typologia ról odgrywanych przez RCP w polityce zagranicznej Rosji, która znalazła się w artykule recenzowanym (wersja online) dla Francuskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych (Ifri) w roku 2012 [nr 6]. Zbadałam także dyplomację konfesyjną w kontekście koncepcji *soft power* [nr 4] oraz wybranych zagadnień takich jak dialog międzywyznaniowy [nr 2], czy czynnik religijny w stosunkach polsko-rosyjskich [nr 3].

Monografia:

[1] *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*, London-New York (Routledge) 2012, 353 s.

Udział w pracach zbiorowych:

[2] rozdział *Aktywność Rosji w globalnym dialogu międzywilizacyjnym*, w: Bieleń, Stanisław [red.], *Rosja w procesach globalizacji*, Warszawa (ASPRA-JR) 2013, s. 317-337.

[3] rozdział *Geopolityka religii w stosunkach polsko-rosyjskich*, w: Bieleń, Stanisław, Skrzypek, Andrzej [red.], *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, Warszawa (ASPRA-JR) 2012, s. 123-144.

[4] *Religia jako czynnik soft power Federacji Rosyjskiej*, [w:] B. Bednarczyk, Z. Paska, P. Stawiński red., *Religia a współczesne stosunki międzynarodowe*, Kraków (Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze – Oficyna Wydawnicza AFM) 2010, s. 195-206.

[5] *Dyplomacja konfesyjna Federacji Rosyjskiej*, [w:] A. Dudek, R. Mazur, *Rosja. Między imperium a mocarstwem nowoczesnym*, Toruń (Wydawnictwo Adam Marszałek) 2010, s. 153-161.

Artykuł recenzowany w wersji elektronicznej:

[6] *The Religious Diplomacy of the Russian Federation*, *Russie.Nei.Reports*, No. 12, 28 s. (June 2012)/ Institut français des relations internationales (Link: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrirnr12curanovicreligiousdiplomacyjune2012.pdf>)

Artykuły:

[7] *Religion in Russia's Foreign Policy*, "New Eastern Policy" 2013, vol. 8, No. 3, s. 75-81.

Artykuł w wersji elektronicznej, nierecenzowany:

[8] *Russia's Political Orthodoxy*, dla Canadian International Council, forum opencanada.org, 30.10. 2013, URL: <http://opencanada.org/features/the-think-tank/essays/russias-political-orthodoxy/>

II. Rosja w stosunkach międzynarodowych

Pracę, którą szczególnie chciałabym wyróżnić wśród publikacji dotyczących **Rosji w stosunkach międzynarodowych** jest monografia napisana razem z Szymonem Kardasiem pt. „Rosja w Wikileaks” [nr 9]. Publikacja miała charakter popularno-naukowy, a jej głównym celem była rekonstrukcja wizerunku Rosji, jaki wyłaniał się z amerykańskich depeš dyplomatycznych ujawnionych przez portal Wikileaks. Monografia ta spotkała się z pozytywnym przyjęciem nie tylko w gronie ekspertów, ale także, na czym nam szczególnie zależało, wśród studentów. Pisząc o aktywności Rosji na arenie międzynarodowej analizowałam m.in. jej działania w regionie Arktyki [nr 13], wizerunek na forum ONZ [nr 11] oraz znaczenie tożsamości dla relacji z Polską („syndrom zdrady”) [nr 10]. Ważnym doświadczeniem dla mnie jako młodej badaczki było napisanie na prośbę redakcji zagranicznego periodyku naukowego

„Transcultural Studies” (Wydawnictwo Brill) recenzji monografii dot. relacji Rosji z Europą Środkowo-Wschodnią [nr 15].

Monografia

[9] Razem z Sz. Kardasiem, *Rosja w Wikileaks*, Warszawa (Scholar) 2011, 199 s. [Praca współautorska, której byłam pomysłodawczynią. Współuczestniczyłam w selekcji materiału, opracowaniu metodologii oraz wyników badań. Mój wkład wyniósł ok. 50% łącznego nakładu pracy. Po odliczeniu załączników i bibliografii, publikacja liczy 157 stron, w tym 77 stron jest mojego autorstwa.]

Udział w pracach zbiorowych

[10] Rozdział: *Тяжелое бремя «синдрома измены»: фактор восприятия в польско-российских отношениях после 1991 г.*, w: Piwowar, Efrim, Pawłowna, Olga [red.], *Россия и Польша. История общая и разобщения*, Аспект Пресс, Moskwa 2015., s. 331-349.

[11] Rozdział: *Wizerunek Rosji na forum ONZ*, w: Bieleń, Stanisław [red.], *Międzynarodowe wizerunki Rosji*, Warszawa (ASPRA-JR) 2011, s. 251-278.

[12] Rozdział: *Współpraca z Mołdową*, w: Szeptycki, Andrzej red., *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, Warszawa (Elipsa) 2011, s. 236-257.

Raport:

[13] *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki w kontekście rywalizacji mocarstw*, Prace Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, t. 17., Lublin 2010, 47 s.

Artykuł:

[14] *Symboliczna potęga Rosji w XXI wieku*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations” 2016, vol. 52, No. 4., s. 201-220.

Recenzja:

[15] Recenzja książki Johna Besemeresesa “A Difficult Neighbourhood. Essays on Russia and East-Central Europe since World War II”, Australian National University Press 2016, “Transcultural Studies” 2018, vol. 14, No. 1, s. 119-122.

III. Religia w państwach poradzieckich

W publikacjach poświęconych **religii w państwach poradzieckich** zajęłam się często pomijanym ekonomicznym aspektem działalności RCP [nr 17], znaczeniem relacji międzywyznaniowych dla ładu regionalnego na Kaukazie [nr 16] oraz w samej Federacji Rosyjskiej [nr 18, 19].

Udział w pracach zbiorowych:

[16] Rozdział: *Religie, kościoły i konflikty międzywyznaniowe w regionie Kaukazu*, w: Korzeniowski, Mariusz, Tarasiuk, Dariusz, Latawiec, Krzysztof [red.], *Wprowadzenie do Studiów Wschodnioeuropejskich. Tom 4. Armenia, Azerbejdżan, Gruzja - przeszłość i teraźniejszość*, Lublin 2013, s. 189-225.

[17] Rozdział *Wpływ religii na ekonomiczny wymiar polityki Rosji*, w: Solarz, Anna M., Schreiber, Hanna [red.], *Religia w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa (WUW) 2012, s. 375-400.

[18] Rozdział: *Czynnik religijny w procesie rosyjskiej transformacji po 1991 roku*, w: Stępień-Kuczyńska, Alicja, Potz, Maciej, Słowikowski, Michał [red.], *Na gruzach Imperium: demokratyczna modernizacja w państwach regionu Europy Środkowej i Wschodniej*, Toruń (Adam Marszałek) 2012, s. 439-451.

Artykuły:

[19] *Immigration in Russland – der wankende Turm zu Babel*, "Religion und Gesellschaft in Ost und West" 2014, vol. 42, No. 2, s. 8-11.

IV. Państwa byłej Jugosławii

Artykuł:

[20] *Vojna prihaja na krilih, odhaja pa peš: Refleksja w dwadzieścia lat po rozpadzie Jugosławii*, „Rocznik Strategiczny” 2010/2011, vol. 16, s. 283-300.

Publikacje pokonferencyjne:

[21] *The Advantage of Small Size and Common Sense: Slovenia's Transition*, red. Strovsky Dmitri, Belyaeva, Zhanna, Shirokshina Maria, [w:] „*Russia's Integration into the World Economy: the New Paradigms of the Economic Culture. Vol. 3*”, Yekaterinburg 2011, s. 52-56.

[22] *Межрелигиозный диалог в Боснии и Герцеговине в контексте вопроса идентичности страны*, ред. О. Л. Церпицкая, „Религия в современной системе

международных отношений. Материалы международных научно-практических конференций в Санкт-Петербургском государственном университете 2008 и 2009 годов”, Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, Санкт Петербург 2010, s. 126-135.

V. Rozdział w podręczniku akademickim

[23] *Konstruktywizm*, w: Zięba, Ryszard, Bieleń, Stanisław, Zając, Justyna [red.], *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo WDiNP, Warszawa 2015, s. 107-126.

Ważnym dla rozwoju mojego warsztatu badawczego jest doświadczenie związane z **recenzowaniem artykułów do naukowych** czasopism. Recenzowałam teksty dla “International Affairs”, „Religion, State & Society”, “International Journal for the Study of Christian Church”, “Islam and Christian-Muslim Relations”, “Journal of Church and State”, “Politics & Religion”, “Social Transformations: Journal of the Global South” oraz dla polskich czasopism - “Stosunki Międzynarodowe-International Relations” i “Rocznik Strategiczny”.

3.2 Doświadczenie międzynarodowe (pobyty badawcze, wykłady)

W moim rozwoju naukowym niezwykle ważne były doświadczenia zdobyte w czasie zagranicznych pobytów badawczych oraz wykładów. W okresie 2010-2018 **siedmiokrotnie** prowadziłam badania w ośrodkach naukowych poza granicami Polski. Najkrótszy z pobytów naukowych trwał dni 11, najdłuższy 10 miesięcy. Wszystkie były bardzo wartościowe, jednakże wyróżniłabym pobyty w USA i w Rosji. Dzięki stypendium przyznanemu przez Fundację Kościuszkowską w 2013 roku przez trzy miesiące realizowałam badania na Uniwersytecie Stanforda (USA) jako *visiting scholar* w Center for Russian, East European and Eurasian Studies. W mojej pracy wspierał mnie prof. David Halloway – światowy autorytet w dziedzinie historii ZSRR. Efektem pobytu było zebranie materiałów na temat zjawiska mesjanizmu, a także nawiązanie kontaktów naukowych (m.in. prof. Halloway rekomendował mnie do Fulbright Senior Award). Program Erasmus Mundus Aurora pozwolił mi na kontynuację badań nad mesjanizmem w ramach grantu typu *post-doc* pod kierunkiem prof. Olgi Pawlenko w Rosyjskim Państwowym Uniwersytecie Nauk Humanistycznych w Moskwie (styczeń-październik 2014). Efektem badań była uzupełniająca kwerenda oraz konsultacje wstępnych założeń projektu dotyczącego misji w polityce z rosyjskimi badaczami, m.in. z profesorami Wiktorem Szniirelmanem, Walerim Tiszkowem, Emilem Painem. Dzięki *Senior Award* przyznawanej przez Polsko-Amerykańską Komisję Fulbrighta (2016) jako *Fulbright visiting scholar* prowadziłam przez pół roku badania w Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Harvard University (2018). Wyniki częściowe badań konsultowałam m.in. z prof. Timothy Colton (Harvard University), prof. Joshua Kertzer (Harvard University), prof. John Ledonne (Harvard University), prof. Greg Carleton (Tufts University), dr Chris Miller (Tufts University), dr Collin Johnson (University of Pittsburgh). Efektem badań było przygotowanie artykułu na temat miejsca mesjanizmu w naukach społecznych [**nr 18 z cyklu, pkt. 2.2.**] oraz artykuły na temat koncepcji misji w rozumieniu RCP [**publikacja nr 10 z cyklu, pkt. 2.2.**]. Nawiązanie cennych kontaktów, zdobycie doświadczenia dydaktyczno-naukowego (wykłady gościnne na Uniwersytecie w Pensylwanii i Uniwersytecie w Pittsburghu) oraz udział w MidWest Slavic Conference (23-25 marca 2018).

Pobyty naukowe

1. Wyjazd badawczy na **rosyjski Daleki Wschód** (Błagowieszczeńsk-Birowidżan-Chabarowsk-Władywostok), 15-26 listopada 2010 roku. **Efekt:** udział w konferencji w Birowidżanie (19-20.11.2010, referat: *Китайский фактор в процессе самоопределения Российской Федерации*); nawiązanie kontaktów z pracownikami naukowymi Wydziału Studiów Międzynarodowych Federalnego Uniwersytetu Dalekowschodniego we Władywostoku (została podpisana umowa WY/16/11).

2. Staż dydaktyczny realizowany w **Harriman Institute, Columbia University**, Nowy Jork 1-14 września 2013 r. **Efekt:** udział w wybranych zajęciach w roli słuchacza w celu zapoznania się ze stosowanymi w jednostce metodami dydaktycznymi oraz wygłoszenie wykładu dla studentów i pracowników; temat wykładu: *A Great Come-Back? Religion in Contemporary Russian Politics*.
3. Staż naukowy (status *visiting scholar*) w Center for Russian, East European & Eurasian Studies (**CREEES**), **Stanford University** (USA), 20 września-20 grudnia 2013 r. **Efekt:** kwerenda, nawiązywanie kontaktów, wykłady otwarte dla pracowników i studentów. Temat wykładów: *Vladimir Putin Live! The Image of Political Leader in the Russian Federation. The Case of Telemost (2001-2013)* oraz *Breaking Bad? Religion in Contemporary Russian Politics*.
4. Realizacja grantu post-doc w **Rosyjskim Państwowym Uniwersytecie Nauk Humanistycznych** (RGGU), Moskwa, 20 stycznia-20 października 2014 r. **Efekt:** zebranie materiałów, konsultacja wyników wstępnych, nawiązanie kontaktów (Olga Pawlenko, Aleksandr Guszczin, Irena Baskakowa) udział w seminarium dla studentów II stopnia. Tytuł seminarium: *Стереотипы невооруженным глазом: значение восприятия в международных отношениях*. Temat referatu: *Как лях предал москаля (наоборот): фактор восприятия в польско-российских отношениях*. Udział w publikacji zbiorowej (*Тяжелое бремя «синдрома измены»: фактор восприятия в польско-российских отношениях после 1991 г.*, w: Piwowar, Efrim, Pawlenko, Olga [red.], *Россия и Польша. История общая и разобщения*, Аспект Пресс, Moskwa 2015.).
5. Staż dydaktyczno-naukowy realizowany na **Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu Ateneo de Manila** (Filipiny) w ramach programu Erasmus Mundus (EMMAAsia), 15 września-15 października 2016 r. **Efekt:** nawiązanie kontaktów (m.in. Maria Elissa J. Lao, Glenn F. de Leon), zrecenzowanie (*peer-review*) artykułu do "Social Transformations: Journal of the Global South", przeprowadzanie wykładów dla studentów II stopnia. Tematyka wykładów: *Central Europe/ Eastern Europe: characteristics of the region, The Eastern dimension of the EU foreign policy, Russia's Turn to Asia*.
6. Staż naukowy (*visiting fellow*) realizowany w Ośrodku Historycznych i Politologicznych Badań Komparatystycznych na **Państwowym Uniwersytecie w Permie** (Rosja), 6 września-20 września 2017 r. **Efekt:** nawiązanie kontaktów (m.in. Andriej Siemionow, Wsiewołod Bederson, Ludmiła Kuzniecowa, Ljubow Fadijewa), konsultacja projektu dotyczącego mesjanizmu, wykłady dla studentów i pracowników. Temat wykładów: *Восточная политика Евросоюза* oraz *Сохранить, защитить, восстановить порядок! Концепция миссии внешней политики России*.

7. Staż naukowy realizowany w **Davis Center** for Russian and Eurasian Studies, **Harvard University** (USA), 15 stycznia-15 lipca 2018 r. **Efekt:** zbieranie i opracowanie materiałów na temat misji w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej, konsultacje, nawiązanie kontaktów, wykłady dla studentów i badaczy. Temat wykładów: *Mission in Russia's Foreign Policy*.

Ważnym źródłem doświadczenia były również wykłady. W okresie 2010-2018 prowadziłam gościnnie zajęcia dla studentów na **23 zagranicznych uczelniach wyższych**. Wśród tych ośrodków, wyróżniłabym trzy typy ze względu na cel, którym się kierowałam wybierając konkretnie uczelnie. Po pierwsze, chciałam poznać innych badaczy zajmujących się Rosją i obszarem poradzieckim, pracujących w państwach sąsiednich. Świadomie korzystałam m.in. z programu Erasmus+, by dzięki wykładom na uczelniach z regionu Europy Środkowej (m.in. **Budapeszt, Lublana, Zagrzeb, Wilno, Praga, Ostrawa, Wiedeń**) stworzyć własną sieć kontaktów pomocnych nie tylko dla wymiany merytorycznej, ale też dla ewentualnego przygotowania projektów międzynarodowych, gdzie ważnym jest włączenie współuczestników z innych krajów. Drugą grupą uczelni, w których dałam wykłady, były uniwersytety rosyjskie. Ze względu na moje zainteresowania badawcze niezwykle istotnym były spotkania nie tylko z rosyjskimi ekspertami, ale przede wszystkim studentami (**Perm, Moskwa, Kazań**). Trzecia kategoria uczelni przeze mnie odwiedzonych to kluczowe ośrodki rosjoznawcze, gdzie jeździłam, by móc przedstawić i skonsultować własne badania (**Berlin, Kent, Tartu, Bolonia/Forli** oraz ośrodki w **USA** – Columbia University, Stanford University, University of Pittsburgh, University of Pennsylvania, Johns Hopkins University, Harvard University).

3.3. Konferencje

W latach 2010-2018 wzięłam udział w **36 konferencjach, warsztatach i seminariach**. W tym **11 konferencji** miało miejsce w **Polsce**, a **25** zostało zorganizowanych przez **ośrodki zagraniczne**. Na **30 konferencjach** **wygłosiłam referat**, na 6 byłam w roli słuchaczki. Udział w konferencjach odegrał ważną rolę w moim rozwoju naukowym – pozwolił mi (1) poznać środowisko (krajowe i zagraniczne) badaczy zajmujących się podobnymi zagadnieniami, (2) zaprezentować własne badania i poddać je krytycznemu osądowi, (3) udoskonalać warsztat metodologiczny, (4) partycypować w międzynarodowych projektach i publikacjach. Wśród konferencji, w których uczestniczyłam wyróżniłabym cztery rodzaje.

Po pierwsze, konferencje organizowane przez ośrodki rosyjskie - niezwykle istotne dla pogłębionego rozumienia procesów zachodzących w Rosji. Aktywnie szukam konferencji organizowanych przez uczelnie spoza Petersburga czy Moskwy. W ten sposób trafiłam m.in. do Kazania, Jekaterynburga, Birobidżanu czy Nowosybirsk.

Po drugie, cykliczne sesje organizowane przez Pracownię Badań nad Rosją i Państwami Poradzieckimi WNPiSM UW, której jestem członkinią. Sesje to odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości i podtrzymywaniu relacji w środowisku rosoznawców z wiodących ośrodków badawczych w Polsce.

Trzeci rodzaj konferencji, który wyróżniam, to coroczne 3-4 dniowe kongresy międzynarodowe poświęcone tematyce poradzieckiej – BASEES (The British Association for Slavonic and East European Studies), ASEES (The Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies) oraz coroczna konferencja organizowana przez Instytut Aleksanteri (Uniwersytet w Helsinkach). Pozwalają one przede wszystkim zapoznać się z najnowszymi tendencjami w badaniach nad Rosją i obszarem poradzieckim. Niezwykle cennym doświadczeniem w moim rozwoju było zorganizowanie w ramach ASEES 2017 autorskiego panelu *Legitimizing transgressions: Russian contemporary messianism* z udziałem wiodących w tej tematyce ekspertów: dr Michaiła Susłowa (Uniwersytet w Kopenhadze), dr Anastazji Mitrofanowej (Rosyjski Prawosławny Uniwersytet Św. Jana Teologa-Ewangelisty) oraz w roli dyskutantki dr Kaariny Aitamurto (Uniwersytet w Helsinkach).

Czwarty rodzaj konferencji to warsztaty „branżowe”, w których liczba uczestników zwykle nie przekracza 20 osób. Takie spotkania są niezwykle cenne pod względem merytorycznym, ale także nawiązywania kontaktów i najczęściej ich efektem jest publikacja. Udział w takich warsztatach wzmacnia rozpoznawalność danego badacza. Należy podkreślić, że na tego typu konferencje najczęściej trafia się poprzez imienne zaproszenie. W moim rozwoju naukowym ważną rolę odegrały warsztaty w Faenzie w 2011 roku (Uniwersytet Rzymski Tor Vergata), gdzie poznałam wiodącą badaczkę religii i polityki Kristinę Stoeckel, która zaprosiła mnie w 2017 r. do udziału w projekcie dotyczącym zwrotu konserwatywnego w Rosji i na warsztaty w Uppsali (Uniwersytet w Uppsali) [**publikacja nr 15 z cyklu, pkt. 2.2**]. Dużo nauczyłam się także

na warsztatach w Tartu (Uniwersytet w Tartu), których zwieńczeniem była publikacja w „Religion, State and Society” **[publikacja nr 12 z cyklu, pkt. 2.2]**. Mój referat wygłoszony na warsztatach w Bukareszcie w 2014 r. (General Marshall Fund, Transatlantic Academy) został opublikowany jako recenzowany artykuł **[publikacja nr 9 z cyklu, pkt. 2.2.]**, a później włączony jako rozdział do publikacji zbiorowej „*Faith, Freedom and Foreign Policy. Challenges for the Transatlantic Community*” (link: https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf_import/Transatlantic_Academy_2015_Report.pdf). Kolejnym istotnym wydarzeniem było seminarium w 2015 r. w Magdeburgu (Uniwersytet Otto-von-Guericke w Magdeburgu) **[publikacja nr 2 z cyklu, pkt. 2.2]** oraz warsztaty w Zurichu (Uniwersytet w Zurichu) w 2017 roku **[publikacja nr 10 z cyklu, pkt. 2.2]**. Szczególnym przeżyciem dla mnie był debiut w roli mówczynie wspólotwierającej konferencję (*keynote speaker*) w Tbilisi w 2017 roku (Uniwersytet we Fryburgu oraz Tbiliski Uniwersytet Państwowy im. Iwane Dżawachiszwilego).

3.4. Projekty badawcze

W okresie 2010-2018 uczestniczyłam w realizacji 22 projektów naukowych, w tym w 18 krajowych oraz 4 międzynarodowych. Wśród projektów krajowych autorskich najważniejszym jest **grant NCN Sonata** (edycja 10.) nr 2015/19/D/HS5/03149 pt. „Misja w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej”, który realizuję w roli kierownika od lipca 2016 (do 2020). Wcześniej 5 projektów (4 indywidualnie i jeden razem z dr Szymonem Kardasiem), zrealizowałam w ramach środków MNiSW rozdysponowywanych przez władze wydziału, a przeznaczonych na badania dla młodych badaczy.

Projekty krajowe, w których jestem kierowniczką:

1. **NCN Sonata** (edycja 10.) nr 2015/19/D/HS5/03149 pt. „Misja w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej”, który realizuję w roli kierowniczki od lipca 2016 (do 2020).

Projekty zrealizowane w ramach środków MNiSW dla młodych badaczy (do 35 roku życia):

2. *Prezydent on-line. Wizerunek głowy państwa w odbiorze społecznym w przestrzeni poradzieckiej. Kazus Rosji na tle wybranych państw WNP* (2011-2014, razem z Sz. Kardasiem). **Efekt:** publikacja (razem z Sz. Kardasiem), *Prezydent on-line. Wizerunek głowy państwa w odbiorze społecznym w przestrzeni poradzieckiej. Kazus Rosji na tle wybranych państw WNP*, Warszawa (Rambler) 2016. **[publikacja w ramach cyklu, nr 1].**
3. *Testing the Post-Soviet Religious Model: "Traditional" Religions in face of the Spectre of Interethnic Tensions in Russia* (2012). **Efekt:** publikacja *Weaknesses of the Post-Soviet Religious Model: The Kremlin and "Traditional" Religions in face of Interethnic Tensions in Russia*, "Politics and Religion" 2014, vol. 7, No. 4. **[publikacja w ramach cyklu, nr 11].**
4. *The Post-Soviet Religious Model: Reflections on Relations between the State and Religious Institutions in the CIS Area* (2014). **Efekt:** publikacja *The Post-Soviet Religious Model: Reflections on Relations between the State and Religious Institutions in the CIS Area*, "Religion, State and Society" 2013, vol. 41, No. 3. **[publikacja w ramach cyklu, nr 12].**
5. *Symboliczna potęga Rosji w XXI wieku / Russia's symbolic Power in XXI century* (2015). **Efekt:** publikacja: *Symboliczna potęga Rosji w XXI wieku*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations" 2016, vol. 52, No. 4.

6. *Być wybranym! Kategoria szczególnego przeznaczenia we współczesnym rosyjskim dyskursie o polityce zagranicznej* (2016) **Efekt:** publikacja *Russia's Mission in the World: the Perspective of the Russian Orthodox Church*, "Problems of Post-Communism" 2019, vol. 66, No. 2, s. 1-15. **[publikacja w ramach cyklu, nr 10].**

Projekty krajowe, w których wzięłam udział w roli podwykonawcy:

1. dot. *wybranych zagadnień współczesnych stosunków międzynarodowych*, opracowanych w formie analiz przygotowanych oddzielnie przez każdego z uczestników projektu (temat mojego raportu: *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki w kontekście rywalizacji międzymocarstwowej*), pod kierunkiem dr Tomasza Kapuśniaka, Lubelski Instytut Europy Środkowo-Wschodniej). Projekt zrealizowany w roku akademickim 2009/2010, źródło finansowania: Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie raportu **[publikacja spoza cyklu, nr 13].**
2. dot. *przywództwa i elit politycznych w krajach WNP*, pod kierunkiem prof. Tadeusza Bodio, Instytut Nauk Politycznych WDiNP UW; projekt zrealizowany w roku akademickim 2009/2010, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Nauk Politycznych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja w ramach cyklu, nr 7].**
3. dot. *wizerunku Rosji w świecie*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, Instytut Stosunków Międzynarodowych WDiNP UW; projekt zrealizowany w latach 2008-2011, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja spoza cyklu, nr 11].**
4. dot. *Partnerstwa Wschodniego*, pod kierunkiem dr Andrzeja Szeptyckiego, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, projekt zrealizowany w roku akademickim 2010/2011, źródło finansowania: środki MNiSW dla młodych badaczy. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja spoza cyklu, nr 12].**
5. dot. *roli geopolityki w stosunkach polsko-rosyjskich*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia i prof. Andrzeja Skrzypka, WDiNP UW; projekt zrealizowany w roku 2012. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja spoza cyklu, nr 3].**
6. dot. *pozycji i polityki Rosji wobec procesów globalnych*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, Instytut Stosunków Międzynarodowych WDiNP UW; projekt zrealizowany w latach 2012-2013, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja spoza cyklu, nr 2].**

7. dot. *podręcznika dot. teorii stosunków międzynarodowych*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, prof. Justyny Zając oraz prof. Ryszarda Zięby, Instytut Stosunków Międzynarodowych, realizowany a latach 2014-2015, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja spoza cyklu, nr 23]**.
8. dot. *kształtowania tożsamości imperialnej Rosji*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, prof. Andrzeja Skrzypka, WDiNP UW, projekt realizowany w roku 2015, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja w ramach cyklu, nr 5]**
9. dot. *zjawiska rewolucji w stosunkach międzynarodowych*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, projekt realizowany w latach 2017-2018, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału.
10. dot. *polityczno-społeczno-kulturowej charakterystyki Kaukazu Północnego*, pod kierunkiem prof. Tadeusza Bodio, projekt realizowany w roku 2017, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Nauk Politycznych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja w ramach cyklu, nr 3]**.
11. dot. *historycznej dynamiki polskiej polityki wschodniej*, pod kierunkiem prof. Stanisława Bielenia, projekt realizowany w roku 2018, źródło finansowania: badania statutowe Instytutu Stosunków Międzynarodowych WNPiSM UW. **Udział:** opracowanie wyników badań w formie rozdziału **[publikacja w ramach cyklu, nr 17]**.

Projekty międzynarodowe, w których byłam kierowniczką:

1. **Grant typu post-doc** pt. *The Concept of Mission in the Foreign Policy the Russian Federation and of the USA* przyznany przez Konsorcjum Aurora, program Erasmus Mundus. **Jako kierownik projektu** (nr 940/25/2012), prowadziłam badania na Rosyjskim Państwowym Uniwersytecie Humanistycznym, grudzień 2013-wrzesień 2014. **Efekt:** zebranie i opracowanie materiałów, konsultacje wstępnych wyników badań.

Projekty międzynarodowe, w których wzięłam udział w roli podwykonawcy:

1. dot. *Politics and Religion in Orthodox Countries*, pod kierunkiem dr Tobiasza Köllnera (Otto von Guericke Uniwersytet w Magdeburgu), realizowany w latach 2013-2016. Źródło finansowania: German Research Association DFG, numer

projektu: KO 4652/1-1. **Efekt:** udział w publikacji zbiorowej – rozdział *Guided by a 'Symphony of Views': The Russian Orthodox Church's Role in Building Russia's Symbolic Capital*, w: Koellner, Tobias [red.], *Orthodox Religion and Politics in Contemporary Eastern Europe. On Multiple Secularisms and Entanglements*, London-New York (Routledge) 2018. **[publikacja z cyklu nr 3, pkt. 2.2]**

2. dot. ***Conflicting Identities. From Soviet to Russian Foreign Policy***, pod kierunkiem dr Philippa Casuli oraz prof. Jeronima Perovicia (Uniwersytet w Zurichu), realizowany w latach 2017-2018. Źródło finansowania: Swiss National Science Foundation, SNSF, numer projektu: No. 10CO11_171415. **Efekt:** w ramach specjalnego numeru nt. - artykuł *Russia's Mission in the World: the Perspective of the Russian Orthodox Church*, "Problems of Post-Communism" 2019, vol. 66, No. 2. **[publikacja z cyklu nr 10, pkt. 2.2]**
3. dot. ***Postsecular Conflicts***, pod kierunkiem dr Michaiła Susłowa oraz dr Dmitrija Uzlanera, realizowany w latach 2017-2018. Źródło finansowania: European Research Council ERC, numer projektu: STG 2015 676804. **Efekt:** udział w publikacji zbiorowej – rozdział *Russia's contemporary exceptionalism and geopolitical conservatism*, w: Uzlaner, Dmitry, Suslov, Mikhail [red.], *Contemporary Russian Conservatism: Problems, Paradoxes and Dangers*, Leiden (Brill) 2019. **[publikacja z cyklu nr 15, pkt. 2.2]**

3.5. Działalność dydaktyczno-popularyzatorska

Działalność dydaktyczno-popularyzatorska jest ważnym aspektem mojej pracy zawodowej. Wyróżniłabym w niej przede wszystkim dwie inicjatywy: (1) polsko-rosyjską szkołę letnią oraz (2) międzynarodowy projekt dydaktyczno-naukowy.

W roku 2011 wspólnie z dr. Szymonem Kardasiem zorganizowaliśmy **polско-rosyjską szkołę letnią na Wyspach Sołowieckich (Sołowki 2011)** we współpracy z Państwowym Uniwersytetem w Petersburgu. Tygodniowy pobyt (29.06-6.07) na wyspach Morza Białego, był poświęcony problematyce totalitaryzmów (faszystowskiego i radzieckiego), m.in. ich specyfice i skutków dla społeczeństw, polityce historycznej państw, pamięci zbiorowej, przebaczeniu i upamiętnieniu ofiar. W polsko-rosyjskich spotkaniach, obejmujących m.in. dyskusje, projekcje filmów, wykłady oraz wycieczki, wzięli udział także przedstawiciele lokalnej wspólnoty sołowieckiej.

W roku akademickim 2016/2017 podjęłam się koordynacji międzynarodowego projektu ***Beyond Polish and Ahead of Hungarian Presidency of the Visegrad Group*** realizowanego w Instytucie Stosunków Międzynarodowych UW we współpracy z węgierską organizacją pozarządową Corvinus Society for Foreign Affairs and Culture. **Projekt nr 21630317** był sfinansowany w ramach grantu przyznanego węgierskiemu partnerowi przez Fundusz Wyszehradzki. Celem projektu była popularyzacja tematyki środkowoeuropejskiej wśród studentów. W ramach projektu zorganizowałam konkurs na esej w języku angielskim na jeden z czterech zagadnień: *Bratislava process and the EU reform, Defence cooperation, Digital Visegrad, e-commerce, start-ups, Energy security and infrastructure building across the region*. By przygotować studentów do napisania eseju zorganizowałam warsztaty z udziałem ekspertów, którzy omówili poszczególne zagadnienia związane z tematyką eseju. Autorzy trzech zwycięskich esejów wzięli udział w międzynarodowej konferencji w Budapeszcie w kwietniu 2017 roku, a ich teksty zostały opublikowane w „Biztpol Affairs”.

W ramach aktywizacji studentów, razem z dr. Szymonem Kardasiem zorganizowaliśmy **cykl otwartych debat** w roku akademickim 2011/2012 w Instytucie Stosunków Międzynarodowych (WNPiSM UW) na temat bieżących wydarzeń politycznych z udziałem przedstawicieli różnych środowisk, m.in.:

- debata „Arabskie przedwiośnie ludów?” z udziałem dra hab. Piotra Balcerowicza (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej), dra Janusza Mrowca (b. ambasadora RP w Algierii w latach 2002-2006) oraz dra Wiesława Lizaka (ISM). Rozmowę moderowała dr hab. Justyna Zając (ISM). 24 lutego 2012 r. **Charakter udziału:** inicjator i współorganizator
- debata „Czekając na sygnał! Dynamika konfliktu koreańskiego w kontekście sukcesji władzy w Pjongjangu” z udziałem prof. dra hab. Waldemara Dziaka (Centrum Badań Azji Wschodniej PAN), Nicolasa Levi (Centrum Studiów Polska-Azja) oraz prof. dra hab. Jana Rowińskiego (ISM). Dyskusję moderował

Piotr Kozłowski (ISM), 6 kwietnia 2012 r. **Charakter udziału:** inicjatorka i współorganizatorka

- wykład Henryka Litwina, wówczas podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP, pt. „Polityka wschodnia: polska czy europejska? U progu Prezydencji Polski w Radzie UE”. Rozmowę moderował dr Szymon Kardaś (ISM), 18 kwietnia 2012 r. **Charakter udziału:** inicjatorka i współorganizatorka

W celu popularyzacji tematyki rosyjskiej wzięłam udział **w otwartych dla publiczności dyskusjach**, m.in.:

- z okazji ukazania się książki „**Rosja w WikiLeaks**” dyskusja poświęcona wizerunkowi współczesnej Rosji z udziałem reporterki Barbary Włodarczyk, dziennikarza Marcina Wojciechowskiego („Gazeta Wyborcza”) oraz Andrzeja Załuckiego, byłego ambasadora RP w Moskwie oraz wiceministra spraw zagranicznych. Spotkanie moderował prof. dr hab. Witold Góralski, 10 listopada 2011 r. **Charakter udziału:** inicjatorka, współorganizatorka, prelegentka.

- **Debata „Putin 3.0”** poświęcona analizie sytuacji polityczno-społecznej w Rosji po wyborze Władimira Putina na trzecią kadencję prezydencką: prelekcje A. Curanović, Sz. Kardaś, moderacja - Forum Młodych Dyplomatów oraz Koło Studiów Strategicznych i Bezpieczeństwa, 15 marca 2012 r. **Charakter udziału:** prelegentka

- debata **Przepis Putina na imperium** - debata o współczesnej Rosji, zorganizowana przez Fundację im. Kazimierza Pułaskiego, Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy oraz Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa, 20 listopada 2015 r. **Charakter udziału:** prelegentka

- **Projekt Putin - medialny fenomen prezydenta Rosji**, zorganizowanej przez Fundację im. Kazimierza Pułaskiego, Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy oraz Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa, 9 lutego 2017 r. **Charakter udziału:** prelegentka

- **Prezydent on-line. Wizerunek głowy państwa w odbiorze społecznym w przestrzeni poradzieckiej. Kazus Rosji na tle wybranych państw WNP** – spotkanie promujące książkę, zorganizowane w Instytucie Stosunków Międzynarodowych, Warszawa, 1 marca 2017 r. **Charakter udziału:** prelegentka.

W roku akademicki 2012/2013 wspólnie z dr Szymonem Kardasiem zainicjowaliśmy **Klub Knigożercy**, czyli cykliczne dyskusje z udziałem studentów nad wybranymi książkami (popularno-naukowymi oraz szeroko rozumianymi tekstami kultury) poświęconymi Rosji, mające na celu popularyzację literatury rosyjskiej i o Rosji. **Charakter udziału:** inicjatorka, współorganizatorka, moderatorka.

W marcu 2015, razem z dr Szymonem Kardasiem zorganizowaliśmy warsztaty pisania notatki analitycznej pt. **Warsztat Analityka** dla studentów Instytutu Stosunków Międzynarodowych (WNPiSM UW). **Charakter udziału:** inicjatorka, współorganizatorka.

Wspierałam także sesje organizowane przez Koło Naukowe Rosyjskie Horyzonty przy Instytucie Rusycystyki UW – wzięłam dwukrotnie udział w **Debacie o Rosji Współczesnej** (2015, 2016). **Charakter udziału:** prelegentka.

W latach 2010-2013 czterokrotnie uczestniczyłam w roli wykładowcy w inicjatywie „WOS nocą”, której celem była popularyzacja wiedzy na temat stosunków międzynarodowych wśród licealistów. W 2017 roku prezentowałam wykład dla licealistów w ramach projektu „Tour de WOS” (WNPiSM UW).

Recenzowałam pracę zgłoszoną na konkurs prac magisterskich organizacji pozarządowej „Otwarta Rzeczpospolita” (2016/2017).

Udzieliłam **wywiadu pisemnego** *La diplomatie religieuse de la Russie au Moyen-Orient* dla „Moyen-Orient” 2016, Nr 30, Avril-Juin, s. 54-59.

Napisałam również tekst „Więcej chleba, mniej igrzysk” dla „Kultura Liberalna”, numer 268, 25 lutego 2014, link: <http://kulturaliberalna.pl/2014/02/25/wiecej-chleba-mniej-igrzysk>.

Alicja Curoń